

परिच्छेद एक

परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

भाषा विचार विनिमयको सशक्त माध्यम हो । भाषाकै माध्यमबाट मानिसले आफ्नो विचार अरु समक्ष प्रकट गर्दछ । यो वृहत विश्वमा बसोवास गर्ने सम्पूर्ण मानिसहरूले भाषाकै माध्यमले आफ्ना सम्पूर्ण कार्यकलाप र व्यवहार सञ्चालन गरेका छन् । मानिसको उत्पतिसंगै उत्पन्न भएको भाषा मानिसका सभ्यता र व्यवहार संगै अगाडि बढेको छ । विविध जाति, धर्म, संस्कृति, भाषा, वर्ग सम्प्रदाय आदिको समिश्रण रहेको नेपालमा भारोपेली, भोटवर्मेली, द्रविडेली र आग्नेली भाषा परिवार गरी चार भाषा परिवारका भाषाहरू बोलिन्छन् । नेपालमा भारोपेली भाषा परिवार पछि धेरै वक्ताहरूले बोल्ने भाषा परिवार चीनीयाँ तिब्बती हो । यस भाषा परिवारलाई भोट वर्मेली भाषा परिवार पनि भनिन्छ । यस भाषा परिवारका मूल थलो चीन, आसाम, तिब्बत, वर्मा, नेपाल, भुटान, लाओस भियतनाम, थाइल्याण्ड आदि पर्दछन् (अधिकारी : २०७३ : ३२०) । यसै भाषा परिवार भित्र पर्ने भाषा लिम्बू भाषा पनि एक हो ।

लिम्बू भाषा लिम्बू जातिहरूले बोल्ने भाषा हो । यो भाषा नेपालको पूर्वी पहाडी भेगदेखि भारत, भुटान र वर्माको विभिन्न ठाउँमा बसोवास गर्ने लिम्बू जातिहरूले मातृभाषाका रूपमा बोल्ने गर्दछन् । लिम्बू जातिहरू पूर्वका ९ जिल्लाहरू ताप्लेजुङ, पाँचथर, इलाम, भ्जापा, मोरङ, सुनसरी, धनकुटा, तेह्रथुम र संखुवासभामा प्रमुख जातिका रूपमा रहेका छन् । नेपालका विभिन्न आदिवासीहरू मध्ये लिम्बू पनि एक हो । संसारमा सबैभन्दा बढी बोलिने भाषाहरूमा दोस्रो ठूलो समूह मानिने तिब्बती भाषा बोल्ने सुदूर पूर्वी पहाडको एउटा लिम्बू हो । २०६८ को जनगणना अनुसार लिम्बूहरू १.२९% वक्ता जनसंख्या रहेको छ (ऐ ३२१) । लिम्बूहरूको जनसङ्ख्या ३ लाख ८७ हजार ३ सय रहेको छ (राष्ट्रिय जनगणना आयोग, २०६८:३) । एक छुट्टै अस्तित्व पहिचान र आफ्नै भाषा भएको एक आदिवासी जनजाति लिम्बू जाति हो । किराँती जातिका भाषा संस्कृतिमा योगदान गर्न इमानसिं चेम्जोङको समयदेखि नै चर्चामा रहेको यो भाषाश्रीजङ्गा लिपिमा लेखिन्छ । प्राथमिक तहमा पठन पाठन दिइने यस भाषामा व्याकरण, शब्दकोश, पाठ्यक्रम एवम् पाठ्य पुस्तक समेत निर्माण भएको पाइन्छ । पत्रपत्रिकाको प्रकाशन, समाचार प्रसारण/प्रकाशन

एवम् अध्ययन अनुसन्धान समेत भएको यस भाषामा साहित्य रचना भएका छन् । हाल प्राथमिक विद्यालय तहमा ऐच्छिक विषयका रूपमा लिम्बू भाषा 'आनी पान'श्रीजङ्गा लिपिमा पठन पाठन भइरहेको छ ।

नेपालका मेची र कोशी अञ्चलका ९ जिल्लाहरूमा बोलिने लिम्बू भाषाका भौगोलिक विविधता, सामाजिक, सांस्कृतिक विच्छेदका कारणले चारवटा क्षेत्रीय भेदहरू रहेका छन् । ती हुन् : १) पाँचथरे, २) तमरखोले, ३) छथरे, ४) फेदापे । यी चार भाषिका मध्ये बोधगम्यताका दृष्टिले मानक भाषिका पाँचथरे भाषिकालाई मानिन्छ । विभिन्न लेख, रचना तथा पुस्तकहरू पनि पाँचथरे भाषिकामा नै प्रकाशन हुने गरेको पाइन्छ । लिम्बूभाषालाई मातृभाषाका रूपमा प्रयोग गर्ने लिम्बू विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्ने गर्दछन् । नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्दा लिम्बू विद्यार्थीहरूले आफ्नो मातृभाषाका प्रभावका कारण नेपाली भाषा बोल्दा र लेख्दा स्वभाविक रूपमा त्रुटिहरू गर्दछन् । नेपाली भाषा नेपालको सरकारी कामकाजको भाषा, सञ्चार माध्यमको भाषा, शिक्षाको भाषा भएकाले अन्य मातृभाषीहरूले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा अनिवार्य सिक्नुपर्ने बाध्यात्मक अवस्था रहेको छ । यो शोधपत्रमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

१.२ समस्याको कथन

नेपाली भाषा सम्पूर्ण नेपालीहरूको साभा र सरकारी कामकाजको भाषाका साथै शिक्षको माध्यम भाषा पनि हो । नेपालको संविधान २०७२ ले नेपालमा बोलिने सबै मातृभाषाहरू राष्ट्रभाषा हुन् भनेर मान्यता प्रदान गरेको छ (पृ.६) । विभिन्न मातृभाषीहरूका बीचमा नेपाली भाषाले पुलको भूमिका निर्वाह गरेको छ । नेपाली भाषालाई मातृभाषाका रूपमा प्रयोग गर्ने विद्यार्थीहरूले पनि नेपाली भाषा सिकाइमा त्रुटि गर्ने गरेको पाइन्छ । दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिकाइमा त्रुटि गर्नु स्वभाविक मानिन्छ । दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरू पनि पर्दछन् । लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्दा आइपर्ने निम्नलिखित समस्याहरूमा शोधकार्य केन्द्रित रहेको छ :-

क) कक्षा ६ र ७ मा अध्ययनरत लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा नेपाली भाषाको पदसङ्गति अन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर व्यवस्थामा के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् ?

ख) उक्त त्रुटि हुनाका कारणहरू के-के हुन सक्छन्?

ग) उक्त त्रुटिहरूको निराकरण कसरी गर्न सकिन्छ ?

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

प्रस्तुत शोधकार्य निम्न लिखित उद्देश्यहरूमाथि केन्द्रित रहेको छ ।

क) कक्षा ६ र ७ मा अध्ययनरतलिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू पहिचान गर्नु ,

ख) उक्त त्रुटिका कारणहरू पत्ता लगाउनु ,

ग) उक्त त्रुटिहरूको निराकरणका लागि आवश्यक सुझावहरू प्रस्तुत गर्नु ।

१.४ अध्ययनको महत्त्व

नेपाली भाषा नेपालको शिक्षाको माध्यम भाषा, सरकारी कामकाजको भाषा भएकाले यो भाषा सबैले सिक्नु आवश्यक छ । स्तरीय नेपाली भाषाका लागि पदसङ्गतिको महत्वपूर्ण स्थान हुन्छ । वाक्यमा प्रयुक्त पदहरूको उचित क्रम नमिलेमा अभिव्यक्ति अनर्थ र हाँस्यास्पद हुन सक्छ । यस किसिमको त्रुटिहरूले भाषाको बोध र अभिव्यक्तिमा नकरात्मक प्रभाव पर्नुका साथै भाषाको कथ्य र लेख्य दुवै रूपमा क्रमभङ्गताको स्थिति सिर्जना गर्ने भएकाले नेपाली भाषा शिक्षण सिकाइमा पदसङ्गतिगत त्रुटिहरूको अध्ययन महत्वपूर्ण हुन्छ । विद्यालयदेखि महाविद्यालय सम्म नेपाली भाषालाई अनिवार्य तथा ऐच्छिक विषयका रूपमा अध्ययन अध्यापन गरिने भएकाले नेपालमा बस्ने दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूका लागि नेपाली भाषा शिक्षणको सहजीकरणको मार्ग बन्न सक्ने भएकोले यो शोधकार्यको महत्वपूर्ण स्थान रहेको छ । विशेष गरी मोरङ जिल्लाको उत्तरी भेगमा अवस्थित लेटाङ नगरपालिकामा बसोवास गर्ने सबै प्रकारका लिम्बू भाषिका प्रयोग गर्ने विद्यार्थीहरूलाई समेटिएका हुनाले यस क्षेत्रमा बसोवास गर्ने लिम्बू विद्यार्थीहरूलाई सहज ढङ्गले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली शिक्षणका लागि यस शोधकार्यले केही सहयोग पुऱ्याउने हुदा यो महत्वपूर्ण रहेको छ । यस शोधकार्य पश्चात लिम्बू भाषाका बारेमा खोज अनुसन्धान गर्ने कार्यलाई यसले केही हदसम्म थप सहयोग गर्नका साथै नेपाली भाषाको शुद्धता र स्तरीयताका लागि अध्ययन

अध्यापनका सन्दर्भमा समेत सहयोगी बन्न सक्ने भएको कारण यो महत्वपूर्ण बन्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

१.५ अध्ययनको परिसीमा

शोध शीर्षक कक्षा ६ र ७ मा अध्ययनरतलिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन निम्नलिखित सीमा र परिधिमा रही अध्ययन कार्यलाई अगाडि बढाइएको छ ।

क) प्रस्तुत अध्ययन मोरङ जिल्लाको उत्तरी भेग लेटाङ नगरपालिकामा सीमित रहेको छ ।

ख) प्रस्तुत अध्ययन कक्षा ६ र ७ मा अध्ययनरत लिम्बू मातृभाषी भएका विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषाको पद सङ्गतिअन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरमा गर्ने त्रुटिहरूमा सीमित रहेको छ ।

ग) प्रस्तुत अध्ययन लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर समेटिने गरी वस्तुगत र स्वतन्त्र लेखन प्रश्नहरू निर्माण गरी नमुना विद्यार्थीहरूलाई परीक्षा लिइ उक्त परीक्षाबाट प्राप्त नतिजाका आधारमा व्याख्या, विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकाल्नुमा सीमित रहेको छ ।

परिच्छेद दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकन र अवधारणात्मक ढाँचा

२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन

भाषा सिकाइ अनुभवमा आधारित हुन्छ भन्ने सिद्धान्त व्यवहारवादी सिकाइ सिद्धान्त हो । व्यवहारवाद भाषा सिकाइमा वृद्धि वा मनको सक्रियता रहँदैन । वास्तवमा व्यवहारवादको दार्शनिक आधार अनुभूतिवादसँग नजिक भएको देखिन्छ । सिकारुको वाह्य व्यवहारमा देखिने परिवर्तन नै सिकाइ हो जसलाई अवलोकन मापन तथा प्रत्यक्ष लेखाजोखा गर्न सकिन्छ (भट्टराई, २०६८:२५२) । जबसम्म उसले सही प्रतिक्रिया दिन सक्दैन, तबसम्म शिक्षकले निरन्तर उपयुक्त वातावरण प्रदान गरेर त्रुटि सच्याउन अभ्यस्त रहनुपर्दछ । यो तथ्य व्यवहारवादी सिद्धान्त स्किनरको सिद्धान्तसँग सम्बन्धित रहेको छ । उक्त सिद्धान्त अनुसार भाषा सिकाइमा अभ्यास तथा पुर्नबलका साथै अनुभववाट सिक्दै पूर्णता प्रदान गर्दछ भन्ने मान्यता रहेको छ ।

व्यवहारवादी सिद्धान्तका विरुद्धमा जन्मिएको सिद्धान्त मानवतावादी सिद्धान्त हो । यसको मुख्य मान्यता व्यक्तिले जन्मदा नै अथाह र असीमित क्षमता लिएर आएको हुन्छ त्यस क्षमताको विकासका लागि व्यक्तिलाई नै जिम्मेवार बनाउनु पर्दछ कारण उसैले नै आफैँ उत्तरदायित्व वहन गर्न सकेको खण्डमा मात्र उक्त सम्भावित क्षमताहरूको अधिकतम विकास हुन सक्दछ (ऐ. २३३) ।

व्यवहारवादी सिद्धान्त अनुभवका आधारमा भाषा सिकाइ हुन्छ भन्ने मान्यता राख्छ भने व्यवहारवादी सिद्धान्तले व्यक्तिले सिक्ने क्षमता जन्मदानै ल्याएर आएको हुन्छ भन्ने मान्यता राख्दछ । यी दुवै मान्यतालाई हेर्दा प्रस्तुत शोधको शीर्षक आधारभूत तहमा अध्ययनरत लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिकाइ पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययनसँग निकट सम्बन्ध रहेको पाइन्छ ।

२.२ सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकन

कुनै पनि कार्यको थालनी गर्नु पूर्व त्यस सम्बन्धी भए गरिएका कार्यहरूको अध्ययन गर्नु आवश्यक हुन्छ । जसले भावी कार्यमा गन्तव्य पहिचान गर्न सहज र सरल बनाउछ । पूर्वसाहित्यको पुनरावलोकन पुरानो कार्यलाई दोहोरिन नदिनुका साथै नयाँ अध्ययनको

आधारशीला प्रदान गर्दछ । प्रस्तुत शोधकार्यको औचित्य पुष्टि गर्न सहयोग गर्दछ । त्यसैले यस अध्ययनमा सम्बन्धित साहित्यको पूर्वकार्यहरूको समीक्षा गरिएको छ ।

ढकाल (२०६८) द्वारा प्रायोगिक भाषा विज्ञानका प्रमुख आयाम शीर्षकको एक पाठ्यपुस्तक तयार गरिएको छ । उक्त पुस्तक त्रि.वि. शिक्षा शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपा.शि. ५२३ को पाठ्यांशमा आधारित भएर तयार पारिएको छ । यस पाठ्यपुस्तकमा 'त्रुटि विश्लेषण' शीर्षकको एक एकाई तयार पारिएको छ । उक्त एकाइमा त्रुटि विश्लेषणको परिचय परिभाषा, सैद्धान्तिक अवधारणा, त्रुटि अन्तर भाषाका रूपमा त्रुटिका क्षेत्रहरू, त्रुटिका स्रोत, त्रुटिको वर्गीकरण, त्रुटि विश्लेषणको प्रक्रिया सामाग्री संकलन, त्रुटिको पहिचान, त्रुटिको वर्गीकरण, व्याख्या र विश्लेषण त्रुटिको शैक्षणिक महत्व, त्रुटि विश्लेषणको अभ्यास, त्रुटि निराकरणको उपायहरू उपशीर्षकहरूमा व्याख्या गरिएको छ । यस पाठ्यपुस्तकमा त्रुटि विश्लेषणका सम्बन्धमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको भएपनि पद सङ्गतिको सम्बन्धमा उल्लेख गरिएको पाइदैन । नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाको रूपमा सिक्ने लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिको सम्बन्धमा यस पाठ्यपुस्तकमा कुनै कुरा उल्लेख भएको पाइदैन । यो पाठ्य पुस्तक प्रस्तुत शोधकार्य संग सम्बन्धित भएकाले यसलाई उपयोगी मानिन्छ ।

गिरी (२०६९) द्वारा धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकको एउटा सुक्ष्म अनुसन्धान प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त अध्ययन कक्षा ५ का अध्ययनरत धिमालभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना छनौटको रूपमा प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनको उद्देश्य कक्षा ५ मा अध्ययनरत धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरू पहिल्याउनु त्रुटिका प्रकार ठम्याउनु, त्रुटि हुनुका कारणहरू पहिल्याउनु, त्रुटि निराकरणका आवश्यक उपाय सुल्झाउनु रहेको छ । यस अध्ययनमा धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्य गठनमा के-कस्ता त्रुटिहरू गर्छन् ?, त्रुटिका वर्गीकरण कसरी गर्न सकिन्छ ?, त्रुटिका कारण के हुन सक्छन् ?, त्रुटि निराकरणका लागि के उपाय अपनाउन सकिन्छ ? जस्ता अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू समावेश गरिएको छ । यो अनुसन्धान कक्षा ५ का धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने वाक्य गठनगत त्रुटिमा मात्र सीमित रहेकोले यस अध्ययनले अन्य कक्षाका र विभिन्न उमेरका विद्यार्थीहरूलाई समेट्न सकेको देखिदैन ।

दर्जी (२०७०) द्वारा कक्षा ६ मा अध्ययनरत मोरडिया थारु भाषी विद्यार्थीहरूले पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू शीर्षकमा एउटा अनुसन्धान प्रस्तुत गरिएको छ । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य कक्षा ६ का मोरडिया थारु मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान गर्नु ती त्रुटि हुनका कारणहरू पत्ता लगाउनु, त्रुटिहरूको पहिचान वर्णन र विश्लेषण गर्नु र ती त्रुटिहरूको निराकरणका लागि उपायहरू पत्ता लगाई सुझावहरू प्रस्तुत गर्नु रहेको छ । प्रस्तुत अनुसन्धान मोरङ जिल्लाको कसेनी र बनिगामा गा.वि.स.का चार वटा विद्यालयका प्रत्येक विद्यालयबाट १६१६ जना विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याका रूपमा छनोट गरी जम्मा ६४ जना मोरडिया थारु भाषी विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न वस्तुगत तथा विषयगत, मौखिक, लिखित प्रश्नहरू प्रयोग गरी अनुसन्धान तयार गरिएको छ । उक्त अनुसन्धान ६ कक्षाका मोरडिया थारु मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई मात्र समेटेको छ । अन्य मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई समेट्न सकेको छैन ।

निरौला (२०७०) द्वारा कक्षा ९ मा अध्ययनरत सतारभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकको एउटा सुक्ष्म अध्ययन प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त अध्ययन कक्षा ९ र १० का सतारभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गरिएकोछ । सतारभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पहिल्याउनु, पाइएका त्रुटिहरूको वर्गीकरण गर्नु, त्रुटि हुनका कारणहरू पत्ता लगाउनु, त्रुटिहरू निराकरणका लागि उपायहरू सुझाउनु उद्देश्य रहेको छ । यस अध्ययनले सतार भाषी विद्यार्थीलाई मात्र समेट्ने भएकाले अन्य मातृभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिलाई समेट्न सकेको देखिदैन ।

विष्ट (२०७०) द्वारा कक्षा ९ मा अध्ययनरत धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा एक अनुसन्धान प्रस्तुत गरिएको छ । यस अध्ययनको उद्देश्य धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा गर्ने वाक्य गठन सम्बन्धी समस्याको पहिचान गर्नु, त्रुटि हुनाका कारणहरू पत्ता लगाउनु, समस्याका रूपमा देखा परेका त्रुटिहरू निराकरण गर्न अपनाउन सकिने उपायहरू बताउनु, धिमाल भाषाको व्याकरण व्यवस्थाको वर्णन विश्लेषण गर्दै नेपाली भाषागत व्याकरण सँग तुलना गर्नु रहेको छ । उक्त अध्ययनमा ४ वटा सरकारी र २ वटा निजी विद्यालयका कक्षा ९मा अध्ययनरत ७२ जना धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याको रूपमा छनोट गरी क्षेत्रीय

अध्ययन विधि प्रयोग गरी धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठन अन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर सम्बन्धी वाक्य गठनलाई आधारको रूपमा लिइएको छ ।

यस अध्ययनमा प्रत्येक नमुना जनसङ्ख्या छनोट गरिएका विद्यार्थीहरूलाई लिखित, मौखिक तथा विषयगत र वस्तुगत चारै प्रकारका प्रश्नहरू तयार गरी छलफल, नमुना छनोट, सामग्री निर्माण, सामग्री सङ्कलन र विश्लेषण गरिएको छ । उक्त अध्ययनले नेपाली र धिमाल मातृभाषी भएका विद्यार्थीहरूको वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूलाई तुलनात्मक रूपमा हेर्दा धिमाल मातृभाषी विद्यार्थीले लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरमा गर्ने गल्तीहरू क्रियापदीय असङ्गती सँगै सम्बन्धित रहेको पाईन्छ । धिमाल मातृभाषी विद्यार्थीहरूको कम त्रुटि भएको देखिन्छ । प्रस्तुत अध्ययन कक्षा ९ का विद्यार्थीहरू र धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूको वाक्य गठनमा मात्र सिमीत रहेको छ यस अध्ययनले दोस्रो भाषका रूपमा नेपाली सिक्ने अन्य मातृभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिलाई समेट्न सकेको देखिदैन ।

आइडेम्बे (२०७२) द्वारा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकका एउटा सूक्ष्म अध्ययन प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त अध्ययनको मुख्य उद्देश्य कक्षा ४ मा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू पहिचान गर्नु, उक्त त्रुटिका कारणहरू पत्ता लगाउनु र उक्त त्रुटिहरूका निराकरणका लागि आवश्यक सुझावहरू प्रस्तुत गर्नु रहेको छ । यो अध्ययन पाँचथर जिल्लाको नवमी डाँडा गा.वि.स.का ४ वटा विद्यालयमा जम्मा ६० जना कक्षा ४ मा अध्ययनरत लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याका रूपमा प्रयोग गरिएको छ । यो अध्ययनमा क्षेत्रीय अध्ययन विधि अपनाइएको छ । उक्त अध्ययनमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर सम्बन्धी प्रश्नहरू दिएर तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । यस अध्ययनमा कक्षा ४ का लिम्बू मातृभाषी र पाँचथरे लिम्बू भाषिका बोल्ने विद्यार्थीहरूलाई मात्र समेटिएकोले अन्य लिम्बू भाषिका र अन्य तहका मातृभाषीहरूलाई समेट्न सकेको छैन ।

ओली (२०७२) द्वारा राजवंशी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा एक अनुसन्धान प्रस्तुत गरिएको छ । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य कक्षा ९ मा अध्ययनरत राजवंशी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान गर्नु, उक्त त्रुटिहरू हुनका कारणहरू पत्ता लगाउनु, उक्त त्रुटिहरू पहिचान गरी विश्लेषण गर्नु र ती त्रुटिहरूको निराकरणका लागि

सुभावहरू प्रस्तुत गर्नु रहेको छ । यस अध्ययनमा भापा जिल्लाको दुई वटा गा.वि.स. चकचकी र राजगढमा अवस्थित विद्यालयहरूमा अध्ययनरत राजवंशी मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याको रूपमा छनोट गरी क्षेत्रीय अध्ययन विधिद्वारा यो अनुसन्धान तयार पारिएको छ । उक्त अनुसन्धानले राजवंशी विद्यार्थीहरू मध्ये कक्षा ९ का विद्यार्थीलाई मात्र समेटेका कारणले अन्य कक्षाका विद्यार्थीहरू र अन्य मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई समेट्न सकेको छैन ।

माभी (२०७२) द्वारा माभी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोगमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा एक अनुसन्धान प्रस्तुत गरिएको छ । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य माभीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोगमा गर्ने त्रुटिहरूको क्षेत्र पत्ता लगाउन, तिनीहरूले भाषा प्रयोगमा गर्ने त्रुटिका कारणहरू पहिल्याउनु, भाषा प्रयोगमा गर्ने त्रुटिहरूको वर्गीकरण तथा विश्लेषण गर्नु, नेपाली भाषाको प्रयोगमा देखिने त्रुटिहरूको निराकरणका लागि आवश्यक सुभावहरू प्रस्तुत गर्नु रहेको छ । यस अध्ययनमा मुख्य रूपमा वर्ण र शब्दका क्षेत्रमा विद्यार्थीहरूले गर्ने उच्चारणगत त्रुटिहरूलाई लिइएको छ । यसका लागि भापा जिल्लाको सुरुङ्गा गा.वि.स., सतासी न.पा. र धरमपुर गा.वि.स. आसपासका माभी समुदायहरूलाई अध्ययनको भौगोलिक क्षेत्रका रूपमा लिइएको छ । उक्त अध्ययनले माभी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोगमा गर्ने त्रुटिहरूको क्षेत्र पहिचान गरिएकोछ । माभी समुदायका विद्यार्थीहरूमा मात्र केन्द्रित रहेकाले अन्य भाषी विद्यार्थीहरूलाई समेट्न सकेको छैन ।

शर्मा र पौडेल (२०७२) द्वारा नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण शीर्षकको पुस्तक तयार पारिएको छ । यो पाठ्यपुस्तक स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपा.शि.५९१ नेपाली विषयको पाठ्यांशमा आधारित रहेको छ । यस पाठ्यपुस्तकको अध्याय एकमा भाषा शिक्षणको सैद्धान्तिक परिचय शीर्षक राखिएको छ । यस एकाई भित्र भाषा शिक्षणको परिचय, पहिलो भाषा र दोस्रो भाषा सिकाइ र यसको स्वरूप र अन्तरभाषा शिक्षणका सम्बन्धमा जानकारी गराउनु साथै पहिलो भाषा र दोस्रो भाषा सिकाइका स्वरूप, यिनीहरू बीचको अन्तरका बारेमा जानकारी गराउनु यस एकाइको उद्देश्य रहेको छ । भाषा शिक्षणलाई प्रभावकारी र उद्देश्यमूलक बनाउन आवश्यक पर्ने आधारभुत सिद्धान्तहरूको जानकारी गराउनु यस एकाइको उद्देश्य रहेको छ । भाषा शिक्षणलाई प्रभावकारी र उद्देश्यमूलक बनाउन आवश्यक

पर्ने आधारभुत सिद्धान्तहरूको जानकारी गराइनु यस एकाइको उद्देश्य रहेको छ । भाषा सिकाइका सन्दर्भमा यस एकाइले शिक्षणलाई प्रभावकारी बनाउन सहयोगपुऱ्याउछ । यो पाठ्यपुस्तक नेपाली भाषाका सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूका लागि उपयोगी र सहयोगी रहेको छ । यसमा पहिलो भाषा र दोस्रो भाषा सिकाइका स्वरूप र अन्तर बारे उल्लेख गरिएको भएता पनि नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्ने लिम्बुभाषी विद्यार्थीहरूको भाषा सिकाइका स्वरूप उल्लेख गरिएको छैन । त्यसैले यो शोधकार्यमा लिम्बुभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गरिएको छ ।

मादेन (२०७४) द्वारा लिम्बुभाषी विद्यार्थीले नेपाली वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा एउटा सुक्ष्म अध्ययन प्रस्तुत गरिएको छ । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य छथरे लिम्बु भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली सिक्दा गर्ने वाक्य गठन सम्बन्धी समस्याको पहिचान गर्नु, त्रुटि हुनाका कारण पत्ता लगाउनु र समस्याको रूपमा देखा परेका त्रुटिहरू निराकरण गर्न अपनाउन सकिने उपायहरू बताउनु रहेको छ । प्रस्तुत अध्ययन तेहथुम जिल्लाको छथर गाउपालिकाका ३ वटा विद्यालयका कक्षा ७ मा अध्ययनरत लिम्बुभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याका रूपमा नमुना छनोट गरी यो अध्ययन तयार गरिएको छ । यस अध्ययनले छथरे लिम्बू भाषी र कक्षा ७ का विद्यार्थीहरू छथरे लिम्बु विद्यार्थीहरूले गर्ने नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको मात्र अध्ययन गरिएकाले यहाँ अन्य लिम्बूभाषिका र अन्य कक्षाका विद्यार्थीहरूलाई समेट्न सकेको छैन ।

२.३ पुनरावलोकनको उपादेयता

शाधपत्रको तयार गर्दा सैद्धान्तिक साहित्य र सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकनद्वारा शोध शीर्षक सम्बन्धी सैद्धान्तिक ज्ञान हासिल गर्न सहयोग पुग्छ । आफ्ना विचारहरूलाई सान्दर्भिक र प्रमाणित बनाउन तथ्यहरू उपलब्ध हुने भएकाले गर्दा शोधपत्र गहकिलो र कसिलो बन्न पुग्ने छ । पहिले गरिएको खोज अध्ययन अनुसन्धानले समस्याहरू राम्ररी बुझ्न, विश्लेषण गर्न र शीर्षक छनोट गर्न सहयोग पुग्ने देखिन्छ । शोधपत्र तयार गर्दा कस्ता उद्देश्य छनोट गर्ने ? अध्ययन विधि कस्तो किसिमको तय गर्ने ? सो कार्य गर्न मद्दत पुग्ने देखिन्छ । खासगरी सम्बन्धित विषयको गहिरो ज्ञान हासिल गर्न अनुसन्धानलाई नै वैध र विश्वसनीय बनाउन सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन उपयोगी बन्छ । अनुसन्धानलाई उपलब्धि मूलक बनाउन नवीन धारणाको पहिचान गर्न नयाँ सिद्धान्तको

उपयोगी देखिन्छ । भविष्यमा गर्न सकिने अनुसन्धानका क्षेत्रहरू पत्ता लगाउन सैद्धान्तिक र सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकनले सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

यस शोधकार्यको लागि गरिएको पूर्वशोध कार्यहरूमा लिम्बू भाषाको अन्य पक्षमा खोज अनुसन्धान गरिएको भएता पनि आधारभूत तहमा अध्ययनरत कक्षा ६ र ७ का विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गरेको पाइँदैन । तसर्थ प्रस्तुत शीर्षकमा शोधकार्य गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

२.४ सैद्धान्तिक अवधारणात्मक ढाँचा :-

सिद्धान्त

यस अध्ययनको विषयवस्तुको क्षेत्र आधारभूत तहमा अध्ययनरत कक्षा ६ र ७ का लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषाको प्रयोगमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन हो । यस अन्तर्गत मुख्य रूपमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर सम्बन्धी व्यवस्थामा विद्यार्थीहरूले गर्ने लेखाई र उच्चारणगत त्रुटिहरूलाई लिइनेछ । क्षेत्रका लागि मोरङ जिल्लाको लेटाङ न.पा.को तीन वटा वडामा अवस्थित सामुदायिक विद्यालयहरूलाई भौगोलिक क्षेत्रका रूपमा लिइएको छ ।

परिच्छेद तीन

अध्ययनको विधि र प्रक्रिया

३.१ अध्ययनको ढाँचा र विधि

अनुसन्धान कार्यमा अध्ययन ढाँचा र विधि एक महत्त्वपूर्ण अङ्गका रूपमा रहेको छ। मोरङ जिल्ला लेटाङ न.पा.मा आधारभूत तहमा अध्ययनरत कक्षा ६ र ७ का लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययनमा केन्द्रित यो अनुसन्धान खासगरी वर्णनात्मक तथा विश्लेषणात्मक ढाँचामा रहेको छ।

३.२ जनसङ्ख्या, नमुना र नमुना छनोट रणनीति

प्रस्तुत शोधकार्य मोरङ जिल्लाको लेटाङ नगरपालिका ५ को एउटा विद्यालयका कक्षा ६ र ७ का छात्र ६ र छात्रा ६ गरी १२ जना र लेटाङ न.पा. ८ को विद्यालयका छात्र ६ र छात्रा ६ गरी १२ जना र वडा नं. ६ को एक विद्यालयका ६ छात्रा, ६ छात्र गरी जम्मा १२ जना गरी जम्मा ३६ जना कक्षा ६ र ७का लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याका रूपमा लिइएको छ।

३.३ क्षेत्र

प्रस्तुत शोधकार्य तयार गर्नका लागि मोरङ जिल्लाको उत्तरी भेगको लेटाङ नगरपालिकालाई क्षेत्र निर्धारण गरिएको छ। यस नगरपालिकाका श्री शिक्षा विकास माध्यमिक विद्यालय लेटाङ न.पा.-५, श्री जाते उच्च माध्यमिक विद्यालय लेटाङ न.पा.-८, श्री महाभारत माध्यमिक विद्यालय लेटाङ न.पा.-६ गरी ३ वटा विद्यालयलाई भौगोलिक क्षेत्रको रूपमा निर्धारण गरिएको छ। पदसङ्गतिको आधारमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरगत सङ्गतिको अध्ययन यस शोधकार्यको विषयगतक्षेत्र रहेको छ।

३.४ नमुना छनोट प्रक्रिया

प्रस्तुत शोधकार्यमा नमुना छनोट प्रक्रिया छनोट पद्धतिको निर्णयात्मक नमुना छनोट पद्धति द्वारा अनुसन्धान कार्य अगाडि बढाइएको छ। कक्षा कार्यका आधारमा उत्कृष्ट मानिएका लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई छनोटका रूपमा लिइएको छ।

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरू

प्रस्तुत शोधकार्य सम्पन्न गर्नका लागि तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरूमा प्रश्नावलीहरू राखिएका छन् । तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि वस्तुगत र विषयगत प्रश्नहरू तयार पारिएका छन् । वस्तुगत अन्तर्गत बहुवैकल्पिक प्रश्नहरू, खाली ठाउँ भर्ने प्रश्नहरू तयार पार्ने रस्वतन्त्र लेखन सम्बन्धी प्रश्नहरू तयार गरी प्रत्येक विद्यालयमा गएर छनोट गरिएका विद्यार्थीहरूलाई परीक्षा लिएर उत्तरपुस्तिका परीक्षण गरेर निष्कर्ष निकालिइएको छ ।

३.६ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया

प्रस्तुत शोधकार्य तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न मोरङ जिल्लाको उत्तरी भेग लेटाङ नगरपालिकाका ३ वटा विद्यालयहरूको कक्षा ६ र ७ का छात्र ६ र छात्रा ६ गरेर ३६ जना लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई छुट्टै राखी लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर सम्बन्धी प्रश्नहरू दिएर ७५ पूर्णाङ्कको परीक्षा लिइएको छ । परीक्षा १.४५ मिनेटको समय लिएर गराइएको छ । यसरी परीक्षाबाट विद्यार्थीहरूले लेखेको उत्तरपुस्तिका परीक्षण गरी उनीहरूले प्राप्त गरेका नतिजाका आधारमा निष्कर्ष निकालिइएको छ ।

३.७ तथ्याङ्क व्याख्या विश्लेषण प्रक्रिया

प्रस्तुत शोधकार्य प्राथमिक स्रोतका आधारमा सम्बन्धित विद्यालयहरूमा गएर तथ्यांक संकलन गरिएको छ । संकलन गरिएका सामाग्रीहरूबाट प्राप्त भएको तथ्यांकलाई तालिकीकरण गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

परिच्छेद चार : नतिजाको व्याख्या तथा विश्लेषण

४.१ परिचय

लिम्बू भाषा नेपालको पूर्वी पहाडी क्षेत्रमा धनकुटा, पाँचथर, तेह्रथुम, ताप्लेजुङ, इलाम सङ्खुवासभा आदि जिल्लाहरूमा बोलिने समृद्ध भाषा हो । यस भाषाको लिपिलाई श्रीजङ्घा लिपि भनिन्छ । यस भाषामा प्रशस्तै वाङ्मयहरूको प्रकाशन भएको छ । आफ्नै व्याकरणिक नियमहरू रहेको यस भाषाको पनि आफ्नै भाषिक व्यवस्था रहेको छ ।

प्रस्तुत अध्ययन लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई केन्द्र बताउँदै मोरङ जिल्लाको उत्तरी भेग लेटाङ नगरपालिकामा अवस्थित तीनवटा विद्यालयमा अध्ययनरत आधारभूत तहमा अध्ययनरत कक्षा ६ र ७ का लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीले (स्तरीय) नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा के कस्ता त्रुटिहरू गर्छन् ? तिनीहरूको अध्ययन विश्लेषण गर्नुमा केन्द्रित रहेको छ । प्रस्तुत अध्ययनमा श्री जाते उच्च माध्यमिक विद्यालय, श्री शिक्षा विकास माध्यमिक विद्यालय, श्री महाभारत माध्यमिक विद्यालयका ३६ जना छात्र छात्रालाई नमूनाका रूपमा लिई वस्तुगत र विषयगत, मौखिक परीक्षा लिई समस्याको प्रस्तुतीकरण गरिएको छ ।

सङ्गति भनेको मेल हो । वाक्यमा प्रयुक्त पदहरूको मेल र व्याकरणात्मक सम्बन्धलाई पद सङ्गति भनिन्छ । अथवा वाक्यमा प्रयोग हुने, नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापदका लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरमा हुने आपसी मेल वा सम्बन्धलाई पदसङ्गति भनिन्छ । पदमेल वा सङ्गति नभएको वाक्यको अर्थ स्पष्ट हुँदैन र व्याकरणिक दृष्टिले वाक्य अशुद्ध हुन्छ । पदसङ्गतिले नामिक पद वा क्रियापद बीच मेल वा समानता बुझाउँछ । कुनै वाक्य व्याकरणिक दृष्टिले शुद्ध वा अशुद्ध के छ भन्ने आधार पनि पदसङ्गति हो । जस्तै : 'दिदी आयो' 'म गएन' जस्ता वाक्यहरूमा पद सङ्गति नमिलेको देखिन्छ (भट्टराई र अन्य : २०५५, २०८) ।

वाक्य वा वाक्यात्मक संरचनामा एउटा पदलाई परिवर्तन गर्ने वित्तिकै समानुपातिक रूपमा अर्को वा अन्य पदमा पनि परिवर्तन गर्नुपर्ने अवस्थालाई पदसङ्गति भनिन्छ । जस्तै :

१. कालो केटो आयो ।

२. काली केटी आई ।

माथि उदाहरण १ को केटो शब्दलाई परिवर्तन गरी उदाहरण २ मा केटी बनाउने वित्तिकै उदाहरण १ मा कालो र आयो पनि उदाहरण २ मा क्रमशः काली र आई हुन पुगेका छन् (भट्टराई र ढुङ्गेल, २०५५ : २०९) ।

माथिका परिभाषाका आधारमा हेर्दा पनि वाक्यमा आउने विभिन्न किसिमका नामिक पदहरू र क्रियापदहरूका बिच यस्तो मेल वा सङ्गति हुन जरुरी हुन्छ । कुनैपनि वाक्यमा यस प्रकारको सङ्गति भएन भने त्यो वाक्य अशुद्ध मानिन्छ । जस्तै :

अशुद्ध वाक्य

क) छोरी गयो ।

ख) राम्रा केटो आए ।

ग) रामको पत्नी आयो ।

शुद्ध वाक्य

क) छोरी गई ।

ख) राम्रा केटा आए ।

ग) रामकी पत्नी आई ।

नेपाली भाषालाई स्रोत भाषाका रूपमा बोल्नेहरू र लक्ष्य भाषाका रूपमा बोल्ने दुवै किसिमका सिकारुहरूले लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर सम्बन्धी त्रुटिहरू गर्ने गरेको पाइन्छ । त्यसैले त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण गर्दा तुलनात्मक रूपमा स्रोतभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटि भन्दा नेपाली भाषालाई लक्ष्य भाषा भाषाका रूपमा बोल्ने सिकारुहरूले गर्ने त्रुटि स्रोतभाषी विद्यार्थीले गर्ने त्रुटि भन्दा बढी जटिल र गम्भीर स्वरूपका हुने गर्दछन् । त्यसैले यो अध्ययनमा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू शीर्षकमा केन्द्रित रहेको छ ।

४.२ कर्ता र क्रिया सङ्गतिमा भएका त्रुटिहरू

कर्ता जुन लिङ्ग वचन पुरुष र आदरको छ, त्यही लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरको क्रियापद प्रयोग हुनु नै कर्ता र क्रिया सङ्गति हो र आदर सङ्गतिमा प्रशस्त त्रुटिहरू गरेको पाइएको छ । जस्तै :

अशुद्धरूप

क) हरीहरू सिनेमा हेर्छ

ख) दाजु स्कूल पढाउँछ ।

शुद्ध रूप

क) हरीहरू सिनेमा हेर्छन् ।

ख) दाजु स्कूल पढाउनु हुन्छ ।

ग) सीता सवेरै उठ्छ

सीता सवेरै उठ्छिन् ।

प्रस्तुत वाक्यहरू क, ख र ग का वाक्यमा कर्ताहरू हरीहरू, अनुसार बहुवचनको क्रियापद नभएको दाजु अनुसारको आदरवाची क्रियापद पढाउनु हुन्छ नभएको र सीता स्त्रीलिङ्गी कर्ता अनुसार स्त्रीलिङ्गकै क्रियापद नभएको जस्ता त्रुटिहरू भएका छन् । यस अन्तर्गत पनि लिङ्ग, वचन पुरुष र आदर अनुसार कर्ता क्रियाको सङ्गति अध्ययन प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.२.१ लिङ्गत त्रुटिहरू

पुरुष या स्त्री जाति छुट्याउने विभेदक चिह्नित पदहरू नै लिङ्ग हुन् (भट्टराई र दुङ्गेल, २०५५ : ५९) । नेपाली भाषाको स्तरीय प्रयोगका लागि कर्ता जुन लिङ्गको छ, त्यसै अनुरूप क्रियाको पनि प्रयोग गरिन्छ । कर्ता एउटा लिङ्ग र क्रिया अर्को लिङ्गको भएर प्रयोग भएको खण्डमा त्यस्तो वाक्य त्रुटिपूर्ण हुन्छ । जस्तै :

क) भाइ खेल गयो । (पुलिङ्ग)

ख) बहिनी खेल गई । (स्त्रीलिङ्ग)

माथिका वाक्यमा भाइ पुलिङ्गकर्तासँग पुलिङ्गकै क्रियापद गयो र बहिनी स्त्रीलिङ्गी कर्तासँग स्त्रीलिङ्गकै क्रियापदको प्रयोग भएको छ । यी उदाहरणबाट के प्रष्ट हुन्छ भने स्तरीय नेपाली भाषाको वाक्य रचनामा कर्ता वा कर्म जुन लिङ्गको छ, त्यही लिङ्गको क्रियापद लेखिनु पर्छ । यदि यस्तो नगरिएको खण्डमा लिङ्गगत पदसङ्गतिगत त्रुटि हुन्छ । यस्ता त्रुटिलाई निम्नानुसार देखाइएको छ ।

तालिका नं. १ नेपाली भाषाको लिङ्ग सङ्गतिका शुद्ध वाक्यहरू

क्र.सं.	पुलिङ्ग	क्र.सं.	स्त्रीलिङ्ग
१	भाइ आयो ।	१	बहिनी आई ।
२	रामको छोरो कवि भयो ।	२	रामकी छोरी कवयित्री भई ।
३	जेठा दाजु आउनु भयो ।	३	जेठी दिदी आउनुभयो ।
४	छोराहरू आजै आउँछन् ।	४	छोरीहरू आजै आउँछन् ।
५	ठुला भान्जा आए ।	५	ठूली भान्जी आइन् ।

माथिका उदाहरणबाट के प्रष्ट हुन्छ भने नेपाली भाषाको वाक्यमा लिङ्ग सङ्गति अनिवार्य हुन्छ । अन्यथा वाक्य त्रुटिपूर्ण र अशुद्ध हुन जान्छ । यस अध्ययनमा आधारभूत तहमा अध्ययनरत कक्षा ६ र ७ का ३६ जना विद्यार्थीहरूलाई अस्त्री लिङ्गलाई स्त्रीलिङ्गमा बदल्ने र स्त्रीलिङ्गलाई पुलिङ्ग बनाउने निर्देशन सहित प्रति विद्यार्थी २० वटाका दरले ७२० वटा प्रश्नहरूको उत्तर लेख्न लगाउँदा उनीहरूका उत्तरका आधारमा निम्न अनुसार त्रुटिहरू फेला परेका छन् :

तालिका नं. २ : स्त्रीलिङ्ग भए पुलिङ्ग र पुलिङ्ग भए स्त्रीलिङ्ग बनाउन

क्र.सं.	पुलिङ्ग	क्र.सं.	स्त्रीलिङ्ग
१	भाइ खेल गयो ।	१	बहिनी खेल गयो ।
२	ऊ मेरो सानो भाइ हो ।	२	ऊ मेरो सानी बहिनी हो ।
३	तपाईं मेरो भाइलाई पढाउनु हुन्छ ।	३	तपाईं मेरो बहिनीलाई पढाउनु हुन्छ ।
४	मुनाको भाइ असल छ ।	४	रामको बहिनी असल छ ।
क्र.सं.	स्त्रीलिङ्ग	क्र.सं.	पुलिङ्ग
१	तिमी कहिले आएकी छौ ?	१	तिमी कहिले आको छौ ?
२	मनिला घर सफा गर्छिन् ।	२	मिलन घर सफा गर्छिन् ।
३	केटी त क्या राम्रो नाची ।	३	केटा त क्या राम्रो नाचो ।
४	म पढ्न गएकी थिएँ ।	४	म पढ्नु गएको थियो ।

माथिका वाक्यहरूमा भाइ खेल गयोको बहिनी खेल गई हुनुपर्ने त्यस्तै वाक्य सानो भाइको, मेरी सानी बहिनी हुनुपर्ने त्यस्तै मेरो भाइको ठाउँमा मेरी बहिनी हुनुपर्ने त्यस्तै अर्को वाक्यमा रामकी बहिनी असल छे हुनुपर्ने त्यस्तै अर्को वाक्यमा रामकी बहिनी असल छे हुनुपर्ने, तिमी कहिले आएकी छौ को पुलिङ्ग तिमी कहिले आएका छौ हुनुपर्नेमा यहाँ ए, लोप भएको छ । त्यस्तै मनिला घर सफा गर्छिन्लाई मिलन घर सफा गर्छिन् नै भनेर यहाँ लिङ्ग अनुसारको क्रियापद राखिएको छैन । त्यस्तै केटा त क्या राम्रो नाच्यो हुनु पर्ने 'नाचो' मात्र लेखेर यहाँ मातृभाषाले प्रभाव पारेको देखिन्छ । यस्तै म पढ्न गएकी थिएँको पुलिङ्ग

म पढ्न गएको हुनुपर्ने जुन त्रुटिपूर्ण वाक्य बनाएको पाइयो । यस्तै अन्य उदाहरणमा पनि यस्तै किसिमका त्रुटिहरू पाइयो ।

माथिको उदाहरणबाट के प्रष्ट हुन्छ भने लिम्बूमातृभाषी विद्यार्थीहरूले प्रशस्तै त्रुटिहरू गरेको पाइयो । यस अध्ययनमा भएका तथ्याङ्कलाई तलको तालिकाबाट अझ प्रष्ट पारिएको छ :

तालिका नं. ३ : लिङ्गगत तथ्याङ्क विवरण

क्र.सं.	विवरण	विद्यार्थी संख्या	प्र.सं.	त्रुटिरहित उत्तर		त्रुटियुक्त उत्तर	
१	स्त्रीलिङ्ग	३६	३६०	१४५	४०.२७	२१५	५९.७२
२	पुलिङ्ग	३६	३६०	१५५	४३.५	२०५	५६.९४
३	दुर्वलिङ्ग	३६	७२०	३००	४१.६६	४२०	५८.३३

स्रोत : स्थलगत अध्ययन

माथिको तालिका अनुसार जम्मा ३६ जना विद्यार्थीहरूलाई पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग गरी २० वटा प्रश्न पर्ने गरी ७२० वटा प्रश्न लिखित रूपमा उत्तर दिनेगरी छोडिएको थियो । जसमा स्त्रीलिङ्ग बनाउने मध्ये १४५ सही उत्तर आए : जुन कुल प्रश्नको ४०.२७ प्रतिशत हुन आउँछ भने २१५ उत्तर त्रुटिपूर्ण रहे जुन नतिजाको कुल प्रश्नको ५९.७२ प्रतिशत हुन आउँछ । सम्पूर्ण विद्यार्थीलाई स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्गका ७२० वटा प्रश्न मध्ये जम्मा ३०० अर्थात् ४१ प्रतिशत त्रुटिरहित उत्तर रहेको र ४२० अर्थात् ५८.३३ प्रतिशत त्रुटियुक्त रहेको पाइएको छ ।

यस आधारमा हेर्दा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्त्रीलिङ्गी वाक्य र पुलिङ्गी वाक्य मध्ये स्त्रीलिङ्ग वाक्य बनाउँदा बढी त्रुटि गरेको पाइएको छ ।

लिम्बू मातृभाषी, विद्यार्थीले नेपाली भाषाको वाक्यात्मक संरचनामा लिङ्ग सङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू सम्प्रेषणीय हिसाबले अर्थ बाधक नरहे पनि व्याकरणिक दृष्टिले त्रुटिपूर्ण देखिन्छ । त्यसैले उक्त त्रुटिका कारण पहिचान गर्न नेपाली भाषा र लिम्बूभाषाका

वाक्यलाई तुलना गर्दा स्पष्ट पार्न सक्ने भएकाले यी दुवै भाषाका एउटै अर्थ हुने वाक्यहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. ४ : नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको लिङ्ग सङ्गतिमा तुलना

क्र.सं.	नेपाली भाषाका वाक्यहरू		लिम्बू भाषाका वाक्यहरू	
	स्त्रीलिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	पुलिङ्ग
१	बहिनी पढ्न गई ।	भाइ पढ्न गयो ।	नुस्सा मेन्छुमा साप्ला निच्छे पे ।	नुस्सा यम्बिछा साप्ला निच्छे पे ।
२	दिदीले खाना पकाउनु हुन्छ ।	दाजुले खाना पकाउनु हुन्छ ।	आन्नेरे तक थोक्तु	आम्भुरे तक थोक्तु ।
३	गीता किताब पढ्छे ।	राम किताब पढ्छ ।	गीता साप्ला निरु ।	राम साप्ला निरु ।
४	तरुनीहरू खुब नाचे ।	तन्नेरीहरू खुब नाचे	मेन्छ्याहा चारिक मेलाक्से ।	थाडवेनहा चारिक मेलाक्से ।
५	छोरी पोखरा गई ।	छोरा पोखरा गयो ।	आस्सा मेन्छुमा पोखरा पे ।	आस्सा येम्बीछा पोखरा पे ।

स्थलगत अध्ययन

माथिको तालिकामा नेपाली भाषाका स्त्रीलिङ्गी कर्ता बहिनी, दिदी, गीता, तरुनीहरू, छोरी अनुसारका क्रियापदहरू गई, पकाउनु हुन्छ, पढ्छे, नाचे जस्ता स्त्रीलिङ्गी क्रियापद प्रयोग गरिएको छ । त्यस्तै पुलिङ्गी कर्ता भाइ, दाजु, राम, तन्नेरीहरू, छोरो प्रयोग भएका वाक्यमा गयो, पकाउनु हुन्छ, पढ्छ, नाचे जस्ता क्रियापद प्रयोग भएका छन् । लिम्बू भाषाको स्त्रीलिङ्गी कर्तामा नुस्सा, आन्ने, गीता, मेन्छ्याहा, आस्सा मेन्छुमा प्रयोग भएको छ भने क्रियामा क्रमशः पे, थोक्तु, निरु, मेलाक्से, प्रयोग गरिएको छ । त्यस्तै लिम्बू भाषाको पुलिङ्गी कर्तामा नुस्सा, आम्भुरे, राम, थाडवेनहा, आस्सा येम्बीछा प्रयोग गरिएको छ र क्रियामा स्त्रीलिङ्ग समानका क्रियाहरू प्रयोग भएको छ । यसरी हेर्दा लिम्बू भाषामा लिङ्ग अनुसार कर्तामा परिवर्तन भएपनि क्रियामा असर नपरेको देखिएको छ ।

नेपाली भाषामा जस्तो लिम्बू भाषामा पनि दुई प्रकारका लिङ्ग व्यवस्था छन् । तर नेपाली भाषामा जस्तो पुलिङ्ग व्यवस्था छन् । तर नेपाली भाषामा जस्तो पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्गमा प्रयोग हुने क्रियापदको भिन्नता लिम्बू भाषामा पाइदैन ।

४.२.२ वचन सङ्गतिगत त्रुटिहरू

एक वा अनेकको बोध गराउने पदहरूनै वचन हुन, क) उसले पाकेको आँप केटालाई दियो । (एक वचन) ख) उनीहरूले पाकेका आँप केटाहरूलाई दिए । (बहुवचन) एउटा वस्तुलाई सङ्केत गर्ने पदलाई एक वचन भनिन्छ भने एक भन्दा बढी वस्तुलाई सङ्केत गर्ने पदलाई बहुवचन भनिन्छ (भट्टराई र ढुङ्गेल २०५५, ५३) ।

वचनले सङ्ख्यालाई जनाउँछ । नेपाली भाषामा दुई प्रकारका वचन व्यवस्था रहेको पाइन्छ । एउटा मात्र बुझाउनेलाई एक वचन र दुई वा सो भन्दा बढी बुझाउनेलाई बहुवचन भनिन्छ । जस्तै :

एक वचन	बहुवचन
केटो गयो ।	केटाहरू गए ।
मान्छे आयो ।	मान्छेहरू आए ।

(अधिकारी, २०७३, १४२) ।

वचन मुख्यतः नामपद र क्रियापदमा व्यक्त हुने व्याकरणात्मक कोटि हो । वचन संसारका प्राय सबै भाषामा पाइन्छ । वचन भाषा पिच्छे फरक फरक हुन सक्छ । लिम्बूभाषामा तीन प्रकारको वचन व्यवस्था रहेको छ । वचन व्यवस्था भएर पनि लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषामा वचन सम्बन्धी प्रशस्त त्रुटिहरू गर्ने गरेको पाइन्छ ।

तालिका नं. ५ वचन सङ्गतिगत त्रुटियुक्त वाक्यहरू

क्र.सं.	वचन मिलाउन दिइएका समस्या	विद्यार्थीहरूले दिएका उत्तर
१	ऊ आयो । (वहुवचन)	उनीहरू आयो ।
२	त्यो केटो गयो (वहुवचन)	त्यो केटाहरू गयो ।
३	ती केटीहरू सुन्दर छन् । (एक वचन)	ती केटा सुन्दर छन् ।
४	बाटो फराकिला छ । (वहुवचन)	बाटोहरू फराकिलो छ ।
५	त्यहाँ को को आएका थिए ? (एक वचन)	त्यहाँ को आएका थिए ।
६	विद्यार्थीहरू चहुरमा खेल्छन् । (एक वचन)	विद्यार्थी चौरमा खेले ।

स्रोत : परीक्षाको नतिजा

वचन सङ्गतिगत त्रुटि परीक्षणका लागि ३६ जना विद्यार्थीलाई एकवचन कर्ता क्रियालाई बहुवचन बनाउने र बहुवचनलाई एकवचन बनाउने ३६० वटा समस्या दिइएको थियो । त्यसबाट प्राप्त नतिजा यसप्रकार रहेको छ :

तालिका नं. ६ : वचन सङ्गति तथ्याङ्क

क्र.सं.	विवरण	वि.सं.	प्र.स.	त्रुटि रहित उत्तर		त्रुटि युक्त उत्तर	
१	वहुवचन	३६	३६०	१४८	४१.११	२१२	५८.८८
२	एक वचन	३६	३६०	१३५	३७.५	२२५	७२.५
३	दुवैमा जम्मा	३६	७२०	२८३	३९.३०	४३७	६०.६९

स्रोत : स्थलगत अध्ययन

माथिको तथ्याङ्कबाट के प्रष्ट हुन्छ भने लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वचन सङ्गतिमा ६०.६९ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइयो । ती मध्ये बहुवचनमा ५८.८८ प्रतिशतले र ७२.५ प्रतिशतले एक वचनमा त्रुटि गरेको देखियो । यस अध्ययनबाट लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई वचन सङ्गति जटिल समस्याको रूपमा रहेको प्रष्टिन्छ ।

नेपाली भाषामा एकवचन र बहुवचन गरी दुईवटा वचन व्यवस्था रहेको छ भने लिम्बू मातृभाषामा तीनवटा वचन व्यवस्था रहेको छ ।

तालिका नं. ७ : लिम्बू र नेपाली भाषाको वचन व्यवस्थाका तुलनात्मक वाक्यहरू

एक वचन		द्विवचन		बहुवचन	
लिम्बू	नेपाली	लिम्बू	नेपाली	लिम्बू	नेपाली
आङगा हिमओ पेए ।	म घर जान्छु	आन्छिगे हिमओ पिछिगे ।	हामी दुई घर जान्छौं ।	आनिगे हिमको पेगिगे ।	हामीहरू घर जान्छौं ।
आङ्गानु कोचो वा ।	म सँग कुकुर छ ।	आङ्गानु नेच्छी कोचो वासी ।	म सँग दुई कुकुर छन् ।	आङ्गानु कोचोहा मेवा ।	म सँग कुकुरहरू छन् ।
तेडवेन् ते ।	साथी आयो ।	तेडवाहा तेसी ।	साथीहरू दुई आए ।	तेड्वाहा मेदे ।	साथीहरू आए
खुने निसाम हिमओ पेक ।	ऊ स्कूल जान्छ ।	खुन्छी निसाम हिमओ पिच्छी ।	उनीहरू दुईस्कूल जान्छन् ।	खेनहा निसाम हिमओ मेवेक ।	उनीहरू स्कूल जान्छन् ।
खेने केबेक ।	तँ जान्छस् ।	खेन्छ केविछी	तिमीहरू जान्छौं ।	खेनी केबेगी ।	तिमीहरू जान्छौं
नुसान हावे ।	बहिनी रोई	नुसासी नेच्छी हावेसी ।	बहिनी दुई रोए ।	तुसाहा मेहावे ।	बहिनीहरू रोए ।

स्रोत : लिम्बू व्याकरणका पुस्तकहरू

माथिको तालिका अनुसार लिम्बू भाषामा र नेपाली भाषामा वचन विद्यान र सङ्गति नियम फरक रहेको देखिन्छ । यिनै कारणबाट लिम्बू भाषामा वचन सङ्गतिगत त्रुटिहरू हुने सम्भावना देखिन्छ ।

४.२.२ पुरुषगत त्रुटिहरू

भाषिक प्रयोगमा सहभागिताका विभिन्न स्थिति व्यक्त गर्ने व्याकरणिक अभिलक्षण पुरुष हो । पुरुष सर्वनाम र क्रियापदसँग सम्बन्ध व्याकरणिक कोटि हो (अधिकारी २०७३ : १४३) ।

पुरुषले व्यक्तिलाई बुझाउँछ । यो सर्वनाम र क्रियासंग सम्बन्ध कोटि हो । यसले वक्ता स्रोता र विषयलाई निर्देश गर्दछ । क्रियाका आधारमा कर्ता र क्रियाका बिचमा सम्बन्ध स्थापना गरी व्यक्ति वा कर्ताको भेद देखाउने पदहरूलाई पुरुष भनिन्छ । नेपाली भाषामा तीन प्रकारका पुरुष रहेका छन् । जस्तै :

म जान्छु । (प्रथम पुरुष)

म जान्छस् । (द्वितीय पुरुष)

ऊ जान्छ । (तृतीय पुरुष)

(भट्टराई र ढुङ्गेल, २०५५ : ६५)

लिम्बू भाषामा पनि नेपालीमा जस्तै पुरुष तीन प्रकारकै व्यवस्था रहेको छ ।

प्रथम पुरुष (तुम्मना) - आङगा, आनि

द्वितीय पुरुष (लम्मना) - खेने, खिनी

तृतीय पुरुष - खुने, खुन्छि, हेन, कन, कन्हा

कर्ताको पुरुष अनुसार क्रियापदको पुरुष सङ्गति मिलाउन लिइएको परीक्षणको नमूना निम्नानुसार छ :

तालिका नं. ८ : पुरुष सङ्गति अभ्यास

क्र.सं.	पुरुष अनुसार कर्ता क्रिया सङ्गति मिलाउन दिइएका समस्या	लिम्बूभाषी विद्यार्थीका उत्तरहरू
१ खेल जान्छन् ।	त्योहरू खेल जान्छन् ।
२ भात खान्छस ।	ऊ भात खान्छस् ।
३ भात खानु हुन्छ ।	आमा तपाइ भात खानु हुन्छ ।
४	उनीहरूविहान सवेरै ।	उनीहरूविहान सवेरै उठ्छ ।
५	हामी बजार ।	हामी बजार गयो ।

स्रोत : परीक्षा नतिजा

माथिको परीक्षणबाट प्राप्त पुरुष सङ्गतिगत त्रुटिहरूलाई तलको तथ्याङ्कबाट प्रष्ट पारिएको छ ।

तालिका नं. ९ : पुरुष सङ्गति तथ्याङ्क विवरण

क्र.सं.	विवरण			त्रुटि रहित		त्रुटि युक्त	
		वि.सं.	प्र.सं.	विद्यार्थी संख्या	प्रतिशत	वि.सं.	प्रतिशत
१	प्रथम पुरुष	३६	१८०	८५	४७.२२	९५	५२.७७
२	द्वितीय पुरुष	३६	१८०	८८	४८.८	९२	५१.११
३	तृतीय पुरुष	३६	१८०	८९	४९.४४	९१	५०.५५

स्रोत : स्थलगत अध्ययन/परीक्षा नतिजा

माथिको तथ्याङ्कलाई हेर्दा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाका वाक्यहरूमा प्रथम पुरुषको प्रयोग गर्दा ३६ जनालाई १८० वटा प्रश्नको परीक्षा लिँदा ४७ प्रतिशत सही नतिजा र ५२.७७ प्रतिशत नतिजा त्रुटि युक्त भेटिएका छन् । द्वितीय पुरुषमा पनि ३६ जना विद्यार्थीलाई १८० प्रश्नको परीक्षा लिँदा ४८.८ प्रतिशत सही र ५१.११ प्रतिशत नतिजा त्रुटियुक्त भेटिएका छन् । त्यसैगरी तृतीय पुरुषमा ४९.४४ प्रतिशत सही नतिजा र ५०.५५ प्रतिशत त्रुटिपूर्ण वाक्यहरू आएको छ ।

तालिका नं. १० : लिम्बू भाषा र नेपाली भाषाको पुरुषगत तुलना

	लिम्बू भाषा	नेपाली भाषा
प्रथम पुरुष	आङ्गा तक चाड । आनिगे तक चाम्वे ।	म भात खान्छु । हामी भात खान्छौ ।
द्वितीय पुरुष	खेने तक केज खेने तक केज खेने तक केज खेने तक केज	तँ भात खान्छस् । तिमी भात खान्छौ । तपाईं भात खानु हुन्छ । हजुर भात खानुहुन्छ ।

तृतीय पुरुष	खुने तक च ।	ऊ भात खान्छ ।
	खुने तक च ।	उनी भात खान्छन् ।
	खुन्छी तक मेज ।	तिनीहरू भात खान्छन् ।
	हरी तक च ।	हरी भात खान्छ ।
	खुने तक च ।	वहा भात खानुहुन्छ ।

लिम्बू भाषामा तँ, तिमी, तपाईं जस्ता द्वितीय पुरुषका कर्ता भए पनि समान क्रियापदको प्रयोग भएको पाइन्छ । बहुवचनका कर्ता बहुवचनकै क्रियापद प्रयोग रहेको छ ।

४.२.४ आदरगत त्रुटिहरू

वक्ता, श्रोता र सम्बन्धित व्यक्ति र विषयमा सामाजिक सम्बन्ध जनाउने क्रियापदको कोटिलाई आदर भनिन्छ । कतिपय नाम आदरवाची नै हुन्छन् र कतिपय नामलाई आदर सूचक प्रत्यय गाँसेर आदर वाची बनाइन्छ । जस्तै स्वतः आदर सूचक शब्दहरू-आमा, बाबु, गुरु, हजुरबुवा, सासू आदि आदर सूचक प्रत्ययद्वारा जनाइने नामहरू कृष्णजी, मन्त्रीज्यू, प्राध्यापक ज्यू, प्रमुखज्यू आदि, त्यस्तै नेपाली भाषामा आदर चार प्रकारका रहेका छन् ।

क) निम्न आदर - तँ, त्यो, यो, ऊ

ख) सामान्य आदर - तिमी, यी, ती, यिनी

ग) मध्यम आदर - तपाईं, यहाँ, वहाँ

घ) उच्च आदर - हजुर, आफूहरू र आदर सूचक नामहरू ।

(अधिकारी, २०७३ : १४३) ।

आदर वा सम्मान प्रकट गर्ने पद वा वाक्यलाई आदरार्थी भनिन्छ । यो मूलतः नाम, सर्वनाम र क्रियापदबाट अभिव्यक्त हुन्छ ।

(भट्टराई र ढुङ्गेल, २०५५ : २६३) ।

कतिपय सन्दर्भमा आदरमा गरिएका त्रुटिहरू हास्यस्पद र आपत्तिजनक पनि हुने गर्दछन् । यस्ता त्रुटिहरू प्रायः दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली सिक्ने सिकारुहरूमा देखिन्छ ।

यस अध्ययनमा नमूना छनोट गरिएका लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीले आदर सङ्गतिगत त्रुटिलाई त्रुटिहरू निम्नानुसार देखाइएको छ ।

तालिका नं. ११ : आदरगत सङ्गति

लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीले गरेका त्रुटियुक्त प्रयोगहरू	नेपालीका त्रुटिरहित प्रयोगहरू
दिदी घरमा छैन ।	दिदी घरमा हुनु हुन्न ।
आमा भात पकाउँछ ।	आमा भात पकाउनु हुन्छ ।
सर आयो ।	सर आउनु भयो ।
दाजुले मलाई पढाउँछ ।	दाजुले मलाई पढाउनु हुन्छ ।
बुबा खेतमा काम गर्छ ।	बुबा खेतमा काम गर्नुहुन्छ ।

स्रोत : स्थलगत अध्ययन

प्रस्तुत समस्या विद्यार्थीका वस्तुगत र विषयगत दुवै प्रश्नावलीका उत्तर परीक्षणबाट प्राप्त त्रुटिको उदाहरण हुन् । छनोट गरिएका विद्यार्थीहरूलाई वस्तुगत प्रश्नहरू दिई उत्तर परीक्षण गर्दा आदर सङ्गतिमा गरेका त्रुटिलाई निम्नानुसार तथ्याङ्कीय आधारमा मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ ।

तालिका नं. १२ : आदरगत त्रुटिको तथ्याङ्क

क्र.सं.	विवरण	नमूना छनोट विद्यार्थी सङ्ख्या	प्र.सं.	त्रुटि उत्तर		त्रुटि रहित उत्तर	
१	समग्र आदरगत त्रुटि	३६	३६०	२१८	६०.५५	१४२	३९.४४

माथिको तालिका तथ्याङ्कलाई हेर्दा ३६० वटा आदर सङ्गतिका समस्यामा १४२ वटा ३९.४४% त्रुटि रहित र २१८ वटा ६०.५५% त्रुटियुक्त नतिजा देखिएको पाइन्छ । तसर्थ लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीलाई आदर सङ्गति पनि जटिल समस्याका रूपमा रहेको देखिन्छ ।

४.३ कर्म र क्रिया सङ्गतिमा भएका त्रुटिहरू

कर्ता क्रियाबाट पुरा गरेको कामको पहिलो सोभो असर जसमा पर्छ त्यो पद नै कर्म हो । कर्मद्वारा नियन्त्रित वाक्यमा कर्मको लिङ्ग, वचन पुरुषका र आदरका आधारमा क्रियापद सङ्गति आवश्यक छ । वाच्य परिवर्तनमा कर्तृवाच्यबाट कर्मवाच्य बनाउँदा कर्मको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा क्रियापदमा सङ्गति मिलाउने व्याकरणिक व्यवस्था नेपाली भाषामा रहेको छ ।

कर्म र क्रियाको सङ्गति नहुँदा वाक्य अर्थदोष र त्रुटिपूर्ण हुन सक्छ । कर्म र क्रियाको सङ्गति परीक्षणका लागि १० जना नमूना छनोट विद्यार्थीलाई कर्म वाक्य बनाउन लगाउँदा विद्यार्थीहरूको निम्नानुसारको नतिजा देखियो ।

दिइएका समस्याहरू	विद्यार्थीहरूका उत्तर
- आमा छोरालाई दुध खुवाउनु हुन्छ (कर्म)	- आमाद्वारा छोरालाई दुध खुवाइयो ।
- गाउँलेहरूले चोरलाई लखेटे । (कर्म)	- गाउँलेहरूद्वारा चोरलाई लेखेट्यौ ।
- सीताले आमालाई समाती (कर्म)	- सीताद्वारा आमा समातियो ।
- रामले श्यामलाई बोलायो ।	- रामद्वारा श्यामलाई बोलाइयो ।
- श्याम चिठी लेख्दै थियो ।	- श्यामद्वारा चिठी लेखियो ।

उपर्युक्त वाक्यहरूमा लिङ्गगत, वचनगत, पुरुषगत र आदरगत रूपमा कर्मवाच्य बनाउन दिइएको निर्देशनमा कर्ममा जुन सुकै लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर रहेता पनि लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले क्रियाको सङ्गतिमा एकैनासे पुलिङ्ग र एकवचनको क्रियापदमात्र प्रयोग गरेको पाइयो । जुन नेपाली भाषामा त्रुटिपूर्ण मानिन्छ ।

४.३.१ लिङ्गगत त्रुटिहरू

वाक्यमा कर्ताको कार्य व्यापार हुँदा प्रत्यक्ष असर पर्ने नामिक पद कर्म हो । लिङ्ग व्यवस्था अनुसार नेपाली व्याकरणमा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग हुने हुँदा कर्मको लिङ्गका

आधारमा क्रियापदको मेल हुनु लिङ्गगत सङ्गति हो । कर्मको लिङ्ग पुलिङ्ग भए स्त्री लिङ्गकै क्रियापद प्रयोग गर्नुपर्ने व्याकरणिक व्यवस्था नेपाली भाषामा रहेको छ । जस्तै :

श्यामद्वारा भाइलाई कथा पढाइयो ।

प्रस्तुत वाक्यमा भाइ कर्मका आधारमा क्रियापद प्रयोग भएको छ । लिम्बू मातृभाषामा कर्मको लिङ्गका आधारमा वाक्यको सङ्गति मिलेको पाइएन । लिम्बू मातृभाषा र नेपाली भाषाको तुलना :

कर्तृवाच्य

नेपाली भाषा

आमाले छोरीलाई बोलाउनुभयो ।

आमाले छोरोलाई बोलाउनु भयो ।

लिम्बू भाषा

कुम्भारे कुस्सा उतु ।

कुम्भारे कुस्सा उतु ।

कर्म वाच्य

नेपाली भाषा

आमाद्वारा छोरी बोलाई

आमाद्वारा छोरो बोलाईयो ।

लिम्बू भाषा

कुम्भारे कुस्सा उतु ।

कुम्भारे कुस्सा उतु ।

भाव वाच्य

नेपाली भाषा

घरमा गइयो ।

हाँसियो ।

लिम्बू भाषा

हिमओ आवेगी

आयेते ।

स्रोत : स्थानिय लिम्बू भाषी विद्यार्थी

नेपाली भाषाको नियम अनुसार कर्मको लिङ्ग अनुसार 'छोरी बोलाई' भएको छ भने लिम्बू भाषामा कर्म वाच्यको ढाँचा नै नबनेको देखिन्छ, वरु कर्तृवाच्यको शैलीले नै वाक्यको

अर्थबोध भएको छ । भाववाच्यको जस्तो कर्मवाच्यको पनि कर्म र क्रिया सङ्गति तृतीय पुरुष, पुलिङ्ग एकवचन जस्तो पाइयो ।

४.३.२ वचनगत त्रुटिहरू

नेपाली भाषाको बहुवचन कर्ता र कर्मका केही स्वरूपगत भिन्नता रहेका छन् भने प्रायः ह्रस्व प्रत्यय लागेका तिर्यक रूपनै प्रमुख हुन् । क्रियाको 'एको' लाई 'एका', 'यो' लाई 'ए', 'छ' लाई 'छन्' प्रत्यय लगाएर बहुवचन बनाउने नियम छ । लिम्बू भाषाको व्याकरणमा भने प्रायः सबै बहुवचन बुझाउने (कर्ता र कर्म) शब्दहरूको स्वरूप भिन्न हुने, द्विवचनमा 'सि' र बहुवचनमा 'हा' प्रत्यय लाग्छ तर नेपाली भाषामा भने कर्मका लिङ्ग वचन पुरुष र आदर अनुसार क्रियापदको सङ्गति मिलाउने व्याकरण व्यवस्था छ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका वचनअनुसार निम्नानुसार तुलना गरिएको छ :

नेपाली भाषामा	लिम्बू भाषामा
ब.व पुस्तकहरू लेखिन्छन् ।	साब्लाहा आसाप्तुम ।
एक. ब. पुस्तक लेखिन्छ ।	साब्ला आसाप्तुम
ब.व लुगाहरू लगाइन्छन् ।	चिरिकहा आवारुम्सी
एक.ब. लुगा लगाइन्छ ।	चिरिक आवारुम्सी

स्रोत : स्थानीय लिम्बूभाषी विद्यार्थी

प्रस्तुत वाक्यहरूमा नेपालीको प्रयोग अनुसार कर्म बहुवचनमा हुँदा क्रिया पनि बहुवचनमा नै रहेको र कर्म एक वचनमा हुँदा क्रिया पनि एक वचनमा नै रहेको छ । तर लिम्बू भाषामा कर्म एक वचन र बहुवचन दुवैमा क्रियापदलाई असर नपरेको प्रयोगले देखाउँछ । र लिम्बू भाषाको कर्म र क्रियाको सङ्गतिमा नेपाली भाषाको भाववाच्य सरह तृतीय पुरुष पुलिङ्ग र एकवचनको हुने व्यवस्था पाइयो । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषामा रहेको व्याकरणिक व्यवस्थाले लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूमा वाच्य परिवर्तन अभ्यास समस्यामूलक भएको प्रष्ट हुन्छ ।

तालिका नं. १३ : कर्म वाच्यका समस्याहरू

विद्यार्थीलाई दिइएका समस्या	विद्यार्थीका उत्तरहरू
विद्यार्थी पुस्तकहरू पढ्छ ।	विद्यार्थीद्वारा पुस्तकहरू पढिन्छ ।
विद्यार्थीहरूले बगैँचामा फूलहरू रोपे ।	विद्यार्थीहरूद्वारा बगैँचामा फूलहरू रोपियो ।
श्यामले कलमहरू किन्यो ।	श्यामद्वारा कलमहरू किनियो ।

स्रोत : स्थानीय लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरू

माथिका वाक्यहरूमा विद्यार्थीहरूले बहुवचनका कर्महरू अनुसार कर्मवाच्यको क्रियापद मिलाउनु पर्ने पुस्तकहरू पढिन्छन्, फूलहरू रोपिए, कलमहरू किनिए, हुनुपर्नेमा फूलहरू रोपियो, पुस्तकहरू पढिन्छ, कलमहरू किनियो जस्ता क्रियापद लेखेर त्रुटिपूर्ण उत्तरहरू दिएका छन् ।

४.३.२ पुरुषगत त्रुटिहरू

नेपाली भाषाको सर्वनाम र क्रियापदले पुरुषको अन्तरलाई स्पष्ट पार्दछ । वाक्यमा कर्ता वा कर्म प्रथम पुरुषको भए प्रथम पुरुषीय क्रियापद, द्वितीय पुरुष भए द्वितीय पुरुषीय क्रियापद र तृतीय पुरुषीय क्रियापदको प्रयोग गर्नुपर्छ । अन्यथा पुरुष सङ्गति गलति हुन जान्छ ।

नेपाली भाषामा र लिम्बू भाषा दुवैमा पुरुष तीन प्रकारका भएपनि नेपाली भाषामा कर्मको पुरुष अनुसार क्रियापदमा सङ्गति मिलाउनु पर्छ तर लिम्बू भाषामा भने कर्मको पुरुष अनुसार क्रियापदमा सङ्गति मिलाउनु पर्ने व्यवस्था नरहेको पाइयो ।

तालिका नं. १४ : नेपाली भाषा र लिम्बूभाषाको पुरुषगत तुलना

नेपाली वाक्य	लिम्बू भाषा
साथीहरूले तिमिलाई बोलाउँछन् ।	तेडबाहारे खेने केनउन् ।
उनीहरूले उसलाई बोलाउँछन् ।	खुन्छी खुने मेउतु ।
तँ बोलाइन्छस् ।	खेने केम्उत् ।
तपाईं बोलाइनु हुन्छ ।	खेने केम्उत् ।
हामी बोलाइन्छौं ।	आनिगे आम्उतीगे ।

स्रोत : स्थानीय व्यक्तीहरूसँगको कुराकानी

कर्मको सङ्गति मिलाउदा लिम्बू भाषी विद्यार्थीले गरेका त्रुटिहरू

शिक्षकद्वारा हामीलाई (पढ्)

शिक्षकद्वारा हामीलाई पढाइयो ।

हामीद्वारा तिमि (बोल् :))

हामीद्वारा तिमि बोलाइन्छ ।

आमाद्वारा ऊ (बोल् :))

आमाद्वारा ऊ बोलाइन्छ ।

माथिका वाक्यमा नेपाली भाषाको कर्ममा शिक्षक, हामी, आमा प्रयोग क्रियापदमा पढाइन्छ, बोलाइन्छौं, बोलाइन्छ हुनुपर्ने लिम्बूभाषाका वाक्यहरूमा पढाइयो, बोलाइन्छ प्रयोग भएको पाइयो । लिम्बूभाषी विद्यार्थीले कर्मवाच्यको प्रयोग पछि भाव वाच्यमा जस्तै गर्ने गरेको पाइयो तसर्थ नेपाली भाषामा पदसङ्गति लिम्बूभाषी विद्यार्थीलाई समस्यामूलक देखिन्छ ।

४.३.४ आदरगत त्रुटि

समाजको मर्यादा अनुसार समाजमा आदरको व्यवहार गरिन्छ । नाम सर्वनाम र क्रियापदले सङ्केत गर्ने व्यक्तिको सामाजिक इज्जत र प्रतिष्ठा व्यक्त गर्ने शब्द तथा पदहरूको मेललाई नै आदरार्थी सङ्गति भनिन्छ ।

तालिका नं. १५ : आदरगत सङ्गति तालिका

विद्यार्थीलाई दिइएका समस्या	विद्यार्थीले दिएका उत्तरहरू
गुरुद्वारा तँ पढ् :	गुरुद्वारा तँ पढ्छस् ।
हामीद्वारा तपाईं बोल :	हामीद्वारा तपाईं बोलाउँछौ ।
तिमीद्वारा ऊ बोल् :	तिमीद्वारा ऊ बोलाउँछ ।
श्यामद्वारा गिता पिट् :	श्यामद्वारा ऊ पिटिन्छ ।
हामीद्वारा उहाँ बोल् :	हामीद्वारा उहाँ बोलाउँछ ।

स्रोत : कक्षाकार्य

यसरी लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले कर्मको आदरअनुसार प्रशस्त त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् । उपर्युक्त वाक्यहरूमा कर्ममा क्रमशः तँ, तपाईं, ऊ, गिता, उहाँ आएका छन् । यस अनुसार क्रियापदमा क्रमशः पढाइन्छस् बोलाइनु हुन्छ, बोलाइन्छ, पिटिन्छे, बोलाइनु हुन्छ हुनु पर्नेमा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेको देखियो ।

यी त्रुटिका कारण भने लिम्बू भाषामा आदरका तह नरहने (खेने) सर्वनामले तँ, तिमी, तपाईं आदि सबै तहको काम गर्ने भएकोले कर्ता अनुसार क्रियापद फरक पार्नु नपर्ने देखिन्छ ।

४.४ विशेषण र विशेष्य सङ्गतिमा भएका त्रुटिहरू

वाक्यमा प्रयुक्त (नामपद) विशेष्य जुन लिङ्ग र वचनको छ विशेषण पनि सोही लिङ्ग र वचनमा हुनुलाई विशेषण र विशेष्यका विचको पद सङ्गति भनिन्छ :

(भट्टराई र ढुङ्गेल, २०५५ : २०९) ।

नाम र सर्वनामको विशेषता बताउने शब्दलाई विशेषण भनिन्छ । कुनैपनि प्राणी वस्तु वा भावको गुण मात्रा, सङ्ख्या जस्ता बनाउने वा ती प्राणी वस्तु वा भाव कत्रो, कता र कति छन भनेर वर्णन गर्ने व्याकरणिक पद विशेषण हो । वर्णन गरिएका नाम, सर्वनाम वा वस्तु वा भाव चाँहि विशेष्य हुन । लिम्बू भाषामा पनि नेपाली भाषामा जस्तै विशेषण शब्दहरूको प्रयोग हुने गर्दछन् । नेपालीमा विशेषण गुण बोधक परिमाण बोधक सङ्ख्या बोधक र सर्वनामिक गरी चार प्रकारका रहेका छन् ।

लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा विभिन्न त्रुटिहरू गरेको पाइन्छ । जसलाई क्रमशः प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.४.१ लिङ्गगत त्रुटिहरू

लिम्बू मातृभाषामा लिङ्गगत आधारमा विशेषणको प्रयोग हुने गर्दछ । यससँग सम्बन्धी केही उदाहरणहरू निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. १६ : लिङ्गगत विशेषण विशेष्यको तुलना

नेपाली भाषा		लिम्बू भाषा	
पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग	पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग
अग्लो केटो	अग्ली केटी	केम्बा यम्बीछा	केम्मा मेन्छुमा
होचो केटो	होची केटी	ताडसा यम्बीछा	ताडमा मेन्छुमा
जान्ने मानिस	जान्ने महिला	केलेबा यम्बीछा	केलेमा मेन्छुमा
कालो भाले	कालो पोथी	कुमाक्ला वाकुम्बा	कुमाक्ली वाकुम्मा
सुन्दर तन्नेरी	सुन्दर तरुनी	नुवा थाड्वेन	नुमा मेन्छुया ।

स्रोत : स्थानीय लिम्बू मातृभाषीहरूसँगको कुराकानी

प्रस्तुत तुलनात्मक अध्ययनका आधारमा लिम्बू भाषाको मानवीय प्रयोगमा पुलिङ्गी विशेषणसँग पुलिङ्गकै विशेष्यको प्रयोग देखिन्छ भने स्त्रीलिङ्गको विशेषणसँग स्त्री लिङ्गकै विशेष्यको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको विशेषण विशेष्यको प्रयोगमा निम्नानुसारका समस्यामा त्रुटि गरेको पाइयो ।

तालिका नं. १७ : विशेषण विशेष्यको सङ्गतिमा समस्या

दिइएका समस्या	विद्यार्थीको उत्तर
गोरो छोरो	गोरो छोरी
बाठो केटो	बाठो केटी
लाटो मान्छे	लाटो महिला
सुन्दर दुलाहा	सुन्दर दुलही

स्रोत : कक्षा परीक्षा

मिल्ने विशेषणको प्रयोगमा दिइएका उपर्युक्त समस्याहरूमा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले पुलिङ्गको विशेषण शब्द स्त्रीलिङ्गमा परिवर्तन गर्दा विशेषण यथावत नै राखी विशेष्यलाई मात्र परिवर्तन गरेको पाइयो ।

तालिका नं. १८ : विशेषण विशेष्यको लिङ्गसङ्गति तथ्याङ्क

क्र.सं.	विवरण	नामुना विद्यार्थी सङ्ख्या	प्र.सं.	त्रुटि उत्तर		त्रुटि रहित	
				सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	विशेषण विशेष्यको लिङ्ग सङ्गति तथ्याङ्क	३६	१८०	९८	५४.४४	८२	४५.५५

स्रोत : परीक्षा नतिजा

प्रस्तुत तथ्याङ्कमा विशेषण विशेष्यको सङ्गति मिलाउन ३६ जना विद्यार्थीलाई दिइएका १८० समस्या मध्ये ५४.४४ प्रतिशत विद्यार्थीले त्रुटियुक्त उत्तर दिए भने ४५.५५ प्रतिशत उत्तर विशेषण विशेष्य सङ्गतिका आधारमा त्रुटिरहित रहेको पाइयो । लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरू विशेषण विशेष्यमा गर्ने यस किसिमका त्रुटिहरू सिकाइका लागि समस्या मूलक रहेको प्रष्ट हुन्छ ।

४.४.२ वचनगत त्रुटिहरू

लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले वचनगत आधारमा विशेषण र विशेष्यको सङ्गतिमा प्रशस्त त्रुटि गरेको पाइन्छ । (सङ्ख्यात्मक आधारले वस्तुलाई सङ्केत गर्ने र वयान गर्ने नामिक पद नै वचन बोधक विशेषण हो ।) नेपाली भाषामा वस्तुको सङ्ख्यालाई तोकेर नामिक पदसँग सङ्गति मिलाउने व्याकरणिक व्यवस्था छ । लिम्बूमातृभाषी आधारभूत तहका विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्य रचनामा यस्ता त्रुटि गर्ने हुनाले स्तरीय नेपाली सिकाउने ठूलो समस्या रहेको छ :

तालिका नं. १९ वचनगत, विशेषण, विशेष्यको समस्या

लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीले गरेका त्रुटियुक्त वाक्यहरू	नेपाली भाषाका त्रुटिरहित वाक्यहरू
मेरो भाइहरू	मेरा भाइहरू
अग्लो घरहरू	अग्ला घरहरू
राम्रो मान्छेहरू	राम्रा मान्छेहरू
हाम्रो दिदी बहिनीहरू	हाम्रा दिदी बहिनीहरू
साना केटाहरू	साना केटाहरू

स्रोत : कक्षा परीक्षा

प्रस्तुत अध्ययनबाट के प्रष्ट हुन्छ भने नेपाली भाषामा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले लिङ्गगत आधारमा विशेषण विशेष्यको प्रयोग गरे पनि वचनगत प्रयोगमा प्रशस्त त्रुटि गरेको पाइयो । विशेषण एक वचनको प्रयोग गरी विशेष्य बहुवचन प्रयोग गरेका छन् । त्यस्तै विशेष्यका अगाडि पनि एक वचनकै विशेषण प्रयोग गरेको पाइयो ।

वचन सङ्गति मिलाउन नमूना छनोट नगरिएका विद्यार्थीलाई लिइएको वस्तुगत तथ्याङ्क विवरण :

तालिका नं. २० : वचनगत तथ्याङ्क विवरण

क्र.सं.	विवरण	छनौट विद्यार्थी सङ्ख्या	प्र.सं.	त्रुटि रहित		त्रुटि उत्तर	
				सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	एकवचन सङ्गति	३६	१८०	६४	३५.२५	११६	६४.४४
२	बहुवचन सङ्गति	३६	१८०	६९	३८.३३	१११	६१.६६
	जम्मा	३६	३६०	१३३	३६.९४	२२७	६३.०५

स्रोत : कक्षा परीक्षा नतिजा

माथिको तथ्याङ्क अनुसार ३६ विद्यार्थीहरूलाई लिइएको परीक्षणमा एकवचनमा १८० वटा समस्या मध्ये ६४ सही र ११६ त्रुटिपूर्ण देखिए भने बहुवचनमा पनि १८० वटा समस्या दिँदा ६९ वटा सही र १११ वटा त्रुटिपूर्ण उत्तर भेटिए । कुल प्रश्नको ३६.९४ प्रतिशत उत्तर सही रहे भने ६३.०५ प्रतिशत त्रुटिपूर्ण रहेको परीक्षणबाट नतिजा प्राप्त भयो । तसर्थ लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूमा विशेषण विशेष्यको सङ्गति पनि अध्ययन अध्यापनका लागि समस्यामूलक रहेको पुष्टि हुन्छ ।

४.४.३ पुरुषगत त्रुटिहरू

क्रियाका आधारमा कर्ता र क्रियाका बीचमा सम्बन्ध स्थापना गरी व्यक्ति वा कर्ताको भेद देखाउने पदहरूलाई नै पुरुष भनिन्छ । नेपाली भाषामा कर्ता जुन रूपमा छ क्रियापद पनि त्यही पुरुषको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ तर अधिकांश लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली पदसङ्गतिमा प्रशस्त मात्रामा पुरुषगत त्रुटिहरू गरेको पाइएको छ ।

नेपाली भाषामा नामिक पदका रूपमा प्रयोग हुने नाम सर्वनामसँग को, का, की, रो, रा, री, र नो, ना, नी को प्रयोग हुने तँ, तिमी, तपाईं र तृतीय पुरुषका रूपमा प्रयोग हुने ऊ, उनी, उहाँ/वहाँ, यो, त्यो, ती जस्ता सर्वनाममा को, का, की, रो, रा, री र नो, ना, नी को प्रयोग भई भेदक विशेषण बनेको देखिन्छ । जस्तै : मेरो दाजु, मेरी बहिनी, आफ्ना साथीहरू ।

उपर्युक्त पदहरूमा प्रयोग भएका पदहरू मेरो, मेरी, आफ्ना भेदक विशेषण हुन भने दाजु बहिनी, साथीहरू चाहि विशेष्य हुन् ।

लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको प्रयोगमा गरेका पुरुषगत विशेषण, विशेष्य सङ्गतिको प्रयोगहरू :

तालिका नं. २१ : पुरुषगत विशेषण विशेष्यको समस्या

नेपाली भाषाका वाक्यहरू	विद्यार्थीका उत्तरहरू
उसको किताब (बहुवचन)	उसको किताबहरू
तिम्रा साथीहरू (एक वचन)	तिम्रा साथी
तपाईंका आफन्तहरू (एकवचन)	तपाईंका आफन्त
मेरी ठूलो दाजु (बहुवचन)	मेरो ठूलो दाजुहरू

स्रोत : कक्षा परीक्षा

माथिको प्रयोगमा नेपाली भाषामा प्रयोग भएको पुरुष विशेष्यको लिङ्ग वचन र आदरका आधारमा निर्देशित भइ विशेषण विशेष्यको सङ्गतिमा प्रभावित भएको देखिन्छ । वाक्यमा उसको, किताब तिम्रा साथीहरू तपाईंका आफन्तहरू मेरो ठूलो दाजु निर्देशित परिवर्तनमा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले क्रमशः उसको किताबहरू, तिम्रो साथी, तपाईंका आफन्त, मेरो ठूलो दाजुहरू जस्ता पुरुष प्रभावित विशेषता विशेष्यको सङ्गतिगत त्रुटि गरेको पाइयो ।

४.४.४ आदरगत विशेषण र विशेष्य त्रुटिहरू

नेपाली भाषाका वाक्यमा आउने कर्ता र कर्म जनाउने नाम र सर्वनाम शब्दहरूको आदर अनुसार सङ्गति हुनु अनिवार्य हुन्छ । नेपाली भाषाको आदर व्यवस्था विद्वानहरू कसैले तीन र कसैले चार किसिमको भनेता पनि समग्रमा तीन किसिमका आदरको व्यवस्था अध्ययन अध्यापन गराउने गरिन्छ । आदरलाई विशेषण र विशेष्यका रूपमा प्रयोग गर्दा भेदक अनिवार्य उपस्थित भएको देखिन्छ । त्यस्तै नेपाली भाषामा विशेष्यको लिङ्ग, वचन र आदरका आदरमा विशेषणको नियन्त्रण भएको पाइन्छ । जस्तै :

मेरो गुरु आउनुभयो ।

मेरो साथी आयो ।

तपाईंको बुबा जानुभयो ।

तपाइकी आमा जानुभयो ।

उसको भाइ गयो ।

उसकी बहिनी गई ।

तालिका नं. २२ : आदरगत विशेषण विशेष्य तुलना

नेपाली वाक्य	लिम्बू वाक्य
यो तेरो विद्यालय हो ।	कन खेने निसामहिम रो ।
यो तपाईंको विद्यालय हो ।	कन खेने निसामहिम रो ।
यो उहाँको विद्यालय हो ।	कन खुने निसामहिम रो ।
यो उसको विद्यालय हो ।	कन खुने निसामहिम रो ।

स्रोत : विद्यार्थीसँग कुराकानी

यी वाक्यका तेरो तपाईंको, उहाँको, उसको आदर सूचक भेदक विशेषण हुन भने सबै वाक्यमा रहेको विद्यालय विशेष्य हो ।

यसरी हेर्दा लिम्बू भाषामा आदरका तह नरहेको 'खेने' ले त, तिमी, तपाईं, हजुर आदि सबै तहको काम गर्ने भएकाले आदरका तह छुट्याउनु नपर्ने भएकाले लिम्बूभाषी विद्यार्थीले आदर सङ्गतिमा त्रुटि गरेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा द्वितीय र तृतीय पुरुषमा आदर प्रयोग हुने ठाउँ भएपनि लिम्बूभाषामा आदरार्थीको भाषिक प्रयोग नहुने देखिन्छ । तसर्थ लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरू आदर सङ्गतिमा त्रुटि गर्न पुग्छन् । जस्तै :

नेपाली भाषा

तेरो बहिनी घर गई ।

तेरा दाजु घर जानुभयो ।

तपाईंको आमा घर जानुभयो ।

उहाँकी आमा घर जानुभयो ।

लिम्बू भाषा

केन्सा हिम्मो पे ।

केम्भु हिम्मो पे ।

केम्मा हिम्मो पे ।

कुम्मा हिम्मो पे ।

स्रोत : स्थानीय लिम्बूभाषी वक्ताहरूसँगको कुराकानी

४.५ भेदक र भेद्य सङ्गतिमा भएका त्रुटिहरू

भेदकको लिङ्ग, वचन र आदर भेद्य अनुसार निर्धारण हुनुलाई भेदक र भेद्य सङ्गति भनिन्छ । यसमा भेद्य वा नाम पदको लिङ्ग, वचन र आदर अनुसार भेदकको लिङ्ग वचन र आदरको मेल हुन्छ । जस्तै :

तेरो भाइ

तेरी बहिनी

उसको साथी

उसका साथी

आफ्नो काका

आफ्ना काका

तालिका नं. २३ : विद्यार्थीका त्रुटि युक्त सङ्गति

विद्यार्थीको प्रयोग	नेपाली शुद्ध रूप
तिम्ना श्रीमती	तिम्नी श्रीमती
मेरो दिदीहरू आउनु हुन्छ ।	मेरी दिदीहरू आउनु हुन्छ ।
दाजुको साली	दाजुकी साली ।
उसका छोरीहरू आउँछन् ।	उसकी छोरीहरू आउँछन् ।

स्रोत : विद्यार्थी कक्षा परीक्षा

नाम वा सर्वनाममा षष्ठी विभक्ति लागि भेदक बन्दछ र त्यसपछिको नाम वा सर्वनामको लिङ्ग, वचन आदर अनुसार सम्बन्ध सङ्गति मिलाउनुलाई भेदक र भेद्य सङ्गति भनिन्छ । लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई भेदक र भेद्य सङ्गति समस्याका रूपमा रहेको देखिन्छ ।

४.५.१ लिङ्गगत त्रुटिहरू

नाम वा सर्वनाममा को, का, की/रो, रा, री / नो, ना, नी षष्ठी विभक्ति लागेर सम्बन्ध नाता जनाउने पद जुन पुलिङ्ग वा स्त्रीलिङ्गी हुन सक्छ जसलाई भेद्य भनिन्छ । भेद्यको लिङ्ग वचन र आदर अनुसार भेदकको सङ्गति क्रियापदमा मिलाउने व्याकरणिक सङ्गति नै भेदक सङ्गति भनिन्छ । जस्तै :

उसकी छोरी गई । (स्त्रीलिङ्गी)

उसको छोरा गयो । (पुलिङ्ग)

माथिका वाक्यहरूमा 'ऊ' सर्वनाममा क्रमशः की र को भेदक प्रत्यय लागेर उसकी र उसको भेद्य स्त्रीलिङ्गी र पुलिङ्ग भएको हो र पछाडी भेद्य छोरी र छोरा भेद्य स्त्रीलिङ्गी र पुलिङ्ग भएकोले सोही अनुसारको क्रियापदमा गई र गयो प्रयोग गरिएकाले यहाँ सङ्गति भएको छ ।

लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने भेदक भेद्य अन्तर्गत लिङ्गगत निम्नानुसारका त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् :

तालिका नं. २४ : लिङ्गगत भेदक भेद्य सङ्गति समस्या

विद्यार्थीको प्रयोग	नेपाली शुद्ध रूप
उसको बहिनी	उसकी बहिनी
ठूलो बहिनी	ठूली बहिनी
सीताको आमा	सीताकी आमा
उसको दिदी	उसकी दिदी
गहुगोरो वर्णको	गहुँगोरी वर्णकी

स्रोत : स्थलगत अध्ययन

लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई 'मेरो मिल्ने साथी' शीर्षकमा छोटो निबन्ध लेख्न लगाउँदा उसकी बहिनी, ठूलो बहिनी, सीताको आमा, उसकी दिदी, गहुगोरो वर्णको जस्ता भेदक भेद्य त्रुटिहरू गर्न पुगे । लिम्बू भाषामा स्त्रीलिङ्गको क्रियापद पनि पुलिङ्गको जस्तै र निम्न आदरका क्रियापद प्रयोग गरेको पाइयो ।

४.५.२ वचनगत त्रुटिहरू

वचन सामान्यतः सङ्ख्यासँग सम्बन्धित वाक्यगठनको एक महत्वपूर्ण पक्ष हो । लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको भेदक र भेद्यका आधारमा पनि वचनगत प्रयोगमा अधिकांश त्रुटि गरेको पाइएको छ । लिम्बूभाषी विद्यार्थीले गरेका भेदक, भेद्यका आधारमा वचनगत त्रुटिका केही नमूनाहरू निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका नं. २५ : वचनगत भेदक भेद्य सङ्गति समस्या

नेपालीको प्रयोग	विद्यार्थीका त्रुटियुक्त प्रयोगहरू
(बहुवचन) बहिनीहरू साना छन् ।	बहिनीहरू सानी छ ।
(एकवचन) भाइ फुटबल खेल्छ	भाइ फुटबल खेल्छन् ।
(बहुवचन) केटीहरू आउँछन् ।	केटीहरू आउँछ ।
(बहुवचन) रुखहरू ढल्छन् ।	रुखहरूढल्छ ।
(एकवचन) उसको छोरो	उसको छोरा ।

माथिका वाक्यमा लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली प्रयोगको बहिनीहरू साना छन्लाई बहिनीहरू सानी छ । बनाएर भेदक अनुसार भेद्य बहुवचन बनाउनु पर्नेमा एक वचन भएको, भाइ फुटबल खेल्छ एक वचनको भेदक भेद्य भएको ठाउँमा बहुवचन अनुसारको क्रियापद प्रयोग भएको छ । त्यस्तै केटीहरू आउँछन् बहुवचन भेदक प्रयोग भएकोमा क्रियापद एकवचन जस्तो आउँछ प्रयोग गरिएको छ । रुखहरू ढल्छन् वाक्यमा बहुवचन युक्त भेदक प्रयोग भएकोमा एकवचन जस्तो ढल्छ प्रयोग गर्न पुगको छन् । अन्त्यमा त्यसैगरी उसको छोरो एक वचनको भेदक, भेद्य भएको ठाउँमा बहुवचन अनुसारको 'आकारान्त' प्रयोग छोरा बनाइ त्रुटि गर्न पुगेका छन् । लिम्बू मातृभाषामा पनि वचनको व्यवस्था नभएको भने होइन । तर पनि नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाको रूपमा प्रयोग गर्दा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले प्रशस्त त्रुटिहरू गर्ने गरेको पाइयो ।

४.५.३ पुरुषगत त्रुटिहरू

भनाइ प्रष्ट्याउन उपस्थित वक्ता स्रोता र विषयबोध गराउने सर्वनामको तह नै पुरुष हो । नेपाली भाषामा पुरुष तीन प्रकारको रहेको छ । जुन सन्दर्भवस अगाडि नै चर्चामा आइसकेको छ । भेदक र भेद्यको सन्दर्भमा सर्वनाममा को, का, की/ रो, रा, री, नो, ना, नी भेदक प्रत्यय लागेर भेदक र भेद्यको स्थिति सृजना हुन्छ । नेपाली भाषा व्याकरणको अभ्यासमा प्राथमिक तह पार गरेका विद्यार्थीले पुरुष अनुसार भेदक र भेद्यको सङ्गतिमा त्रुटि गर्ने गरेको पाइन्छ ।

तालिका नं. २६ : पुरुषगत भेदक भेद्य सङ्गति समस्या

नेपालीको प्रयोग	विद्यार्थीको उत्तर
तिम्ना घरहरू छन् ।	तिम्नो घरहरूछ ।
हामीले कलम माग्यौं ।	हामीले कलम माग्यो ।
उनकी बहिनी गई ।	उसको बहिनी गयो ।
तपाईंकी आमा जानुभयो ।	तपाईंको आमा जानुभयो ।

स्रोत : लिम्बूमातृ भाषी विद्यार्थीसँग कुराकानी

माथिका वाक्यहरूमा नेपाली भाषाको प्रयोगमा द्वितीय पुरुषको भेदक तिम्रासँग घरहरू बहुवचन बोधक भेद्य प्रयोग गरिएको छ भने लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले

भेदकका रूपमा रहेको तिम्रालाई तिम्रो बनाइ बहुवचन युक्त वाक्य बनाउन खोजिएको छ जुन त्रुटिपूर्ण रहेको छ । त्यस्तै दोस्रो वाक्यमा प्रथमपुरुषको भेदक भए पछि क्रियापदमा प्रथम पुरुषकै हुनुपर्ने जुन पुलिङ्गका साथै एकवचन, तृतीय पुरुषको क्रियापद प्रयोग गरिएको छ जुन त्रुटिपूर्ण रहेको छ । यी र यस्तै धेरै त्रुटिहरू लिम्बूभाषी विद्यार्थीले गर्ने हुँदा भेदक भेद्य सङ्गतिमा पुरुषको सङ्गति पनि समस्यामूलक रहेको देखिन्छ ।

४.५.४ आदरगत त्रुटिहरू

कुनै व्यक्तिप्रतिको सम्मान तथा शिष्टता प्रकट गर्ने सम्मानसूचक व्याकरणात्मक कोटी नै आदरार्थी हो । विशेष गरेर द्वितीय पुरुष सर्वनामको आदरार्थी प्रयोग नै आदरको उचित प्रयोग हो । नेपाली भाषामा आदरको चर्चा विभिन्न गरेता पनि विशेष गरी प्राथमिक तह पार गरेका विद्यार्थीहरूलाई तीन तहका आदर व्यवस्थाको अध्ययन अध्यापन गरिन्छ ।

लिम्बू भाषामा आदरको तह नरहने भनेर प्रसङ्गवस अगाडि नै चर्चा भएको छ । नेपाली भाषामा आदर अनुसार भेद्य भेदकको सङ्गति हुनु पर्दछ । सर्वनाममा 'का' प्रत्यय लाग्दा आदर सूचक भेदक बन्ने गर्छ । त्यसपछि प्रयोग हुने भेद्य अनुसार भेदकमा 'ओकार', 'आकार' वा 'इकार' को प्रयोग हुने गर्दछ । तसर्थ लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले आदर अनुसार भेदक भेद्य सङ्गतिमा प्रशस्तै त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् । जस्तै :

तालिका नं. २७ : आदरगत भेदक भेद्य सङ्गति समस्या

आदरको तह	नेपाली भाषामा	लिम्बू विद्यार्थीको प्रयोग
निम्न आदर	तँ मेरो भाइ तेरी बहिनी	तँ मेरा भाइ तेरो बहिनी
मध्य आदर	तिम्ना भाइ तिम्नी दिदी	तिम्रो भाइ तिम्रो दिदी
उच्च आदर	तपाईंका भाइ तपाईंकी चेली	तपाईंको भाइ तपाईंको चेली

स्रोत : कक्षा परीक्षा

प्रस्तुत उदाहरणमा निम्न आदर तँ मेरो भाइ/तेरी बहिनी अनुसार क्रमशः भाइ बहिनी प्रयोग भएकोमा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले मेरा भाइ र मेरो बहिनी बनाएका

छन् । मध्य आदरको प्रयोग क्रमशः : तिम्रो भाइ, तिम्री दिदी भएकोमा मातृभाषी विद्यार्थीले तिम्रो भाइ/तिम्रो दिदी एकनासको प्रयोग गर्न पुगेका छन् । त्यसैगरी उच्च आदरको स्थानमा तपाईंका भाइ, तपाईंकी चेली, अनुसार लिम्बू विद्यार्थीले 'तपाईंको भाइ, तपाईंको चेली लिङ्ग भेद नगरी प्रयोग गरेका छन् । जुन प्रयोग स्तरीय नेपालीमा त्रुटिपूर्ण देखिन्छ ।

४.६ पदसङ्गतिगत त्रुटिका कारणहरू

भाषा एक व्यवस्थित संरचना हो । हरेक भाषाको आफ्नै भाषिक व्यवस्था हुन्छ । भाषा आफ्नै एकाइद्वारा निश्चित अनुक्रममा निवद्ध भई व्यवस्थित र सार्थक बनेको हुन्छ । कुनै पनि मातृभाषी वक्तालाई दोस्रो भाषाको रूपमा लक्ष्य भाषा सिक्नु पर्दा पक्कै पनि प्रशस्तै कठिनाइहरूको सामना गर्नु पर्दछ । अझ भिन्न व्याकरणिक व्यवस्थाले सिकारुमा अन्तरभाषिक त्रुटिहरू गर्न पुग्छन् । प्रस्तुत शोधकार्यमा पदसङ्गति अन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदरमा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको कारणबारे अध्ययन गरिएको छ । जसमा कर्ता र क्रिया सङ्गति कर्म र क्रिया सङ्गति विशेषण र विशेष्य सङ्गति र भेदक र भेद्य सङ्गतिका कारणहरूको अध्ययन गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

४.६.१ कर्ता र क्रिया सङ्गतिमा त्रुटि हुनाका कारणहरू

लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यस्तरको संरचना बोल्दा वा लेख्दा प्रशस्त त्रुटिहरू गरेका पाइन्छन् । नेपाली भाषाको संरचनामा उद्देश्य र विधेयमा लिङ्ग सङ्गति अनिवार्य हुन्छ, अर्थात् कर्ता वा कर्म जुन लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरको हुन्छ । त्यसै अनुसारको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरको सङ्गति मिलाउनु पर्दछ । तर लिम्बू मातृभाषामा कर्ताको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुसार क्रियापदमा फरक नपर्ने देखिन्छ ।

तालिका नं. २८ : कर्ता र क्रिया सङ्गति तुलना

	नेपाली भाषा	विद्यार्थीको प्रयोग	लिम्बू भाषा
लिङ्ग	केटो घर जान्छ । केटी घर जान्छे ।	केटा घर जान्छन् । केटी घर जान्छ ।	यम्बीछा हिम्मो पे । मेन्छुमा हिम्मो पे ।
वचन	केटाहरू घर जान्छन् । केटीहरू घर जान्छन् । केटीहरू घर गए ।	केटाहरू घर जान्छन् । केटीहरू घर जान्छन् । केटीहरू घर गयो ।	यम्बीछाहा हिम्मो मेवे । मेन्छुमाहा हिम्मो मेवे । मेन्छुमाहा हिम्मो मेवे ।
पुरुष	तँ पढ्न जा । त पढ्न जान्छँस् ।	तँ पढ्न जाउ । तँ पढ्न जान्छस् ।	खेने साब्ला निछे पे खेने साब्ला निछे केवेक ।
आदर	तिमी घर जाउ तपाईं घर जानुहुन्छ ।	तिमी घर जा । तपाईं घर जानु ।	खेने हिम्मी पे । खेने हिम्मो पेगे ।

स्रोत : लिम्बूभाषी विद्यार्थीसँग कुराकानी

उपर्युक्त तुलनात्मक अध्ययनका आधारमा लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषामा गर्ने त्रुटिका कारणहरूलाई निम्नानुसार बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

- क) लिङ्गका आधारमा हेर्दा स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्ग दुवैको कर्ता अनुसार क्रियापद सङ्गति मिलाउँदा नेपाली भाषामा कर्ता अनुरूपकै क्रियापद प्रयोग हुन्छ तर लिम्बू भाषामा कर्ता स्त्रीलिङ्गको भएपनि क्रियापदमा दुवै लिङ्गमा पुलिङ्ग जस्तै प्रयोग हुने भएकोले लिम्बू मातृभाषाको लिङ्ग व्यवस्थाको अनुकरण हुने हुनाले नेपाली वाक्य रचनामा त्रुटि हुन गएको देखिन्छ ।
- ख) लिम्बू भाषामा कर्ता लिङ्ग भिन्नता भएतापनि क्रिया पदमा भिन्नता नभएकोले लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीले वाक्य रचनामा त्रुटि गर्ने गरेको देखिन्छ ।
- ग) नेपाली भाषाको वचन व्यवस्था र लिम्बूभाषाको वचन व्यवस्था भिन्न रहेकाले र वचन विधानको विजातीयताकै कारणले कर्ता क्रियाको सङ्गतिमा त्रुटि भएको हो । (नेपाली बहुवचन कर्तामा प्रायः हरू र आकारान्त नामिक पद र क्रियामा 'एको' लाई 'एका' र 'यो' लाई ए प्रत्यय लगाएर बहुवचन बनाउने नियम छ ।) भने (लिम्बू भाषामा सबै

वचन बुझाउने कर्ताको स्वरूप भिन्न हुने र 'हा', 'सी' प्रत्यय लागेर बहुवचनका क्रियापद बनेको देखिन्छ ।)

घ) नेपाली भाषा र लिम्बू भाषा दुवैमा पुरुषको व्यवस्था भएतापनि नमिल्दो भएको हुनाले लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेका हुन्छन् । (नेपाली भाषामा तीनैवटा पुरुषहरू वाक्यको सन्दर्भमा कर्ता वा कर्म भई प्रयुक्त हुँदा तिनकै आधारमा क्रियापद सङ्गति मिलाउने व्यवस्था छ र लिम्बू भाषामा पनि तीनवटै पुरुष व्यवस्था कर्तामा भएतापनि क्रियापदमा गे, के र से जस्ता उपसर्ग जोडिन्छन् । साथै लिम्बूभाषामा सबै प्रकारका आदर पद सर्वनामलाई (खेने) मात्र प्रयोग हुने गर्छ ।)

ङ) नेपाली भाषामा तँ, तिमी, तपाईं, हजुर आदिलाई एउटै सम्बोधन (खेने) प्रयोग गरिने र आदरका तहमा पनि छुट्याउने भएकाले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली सिक्ने लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषा यानिकी नेपाली भाषा सिकाइमा त्रुटि गर्ने गरेका हुन् ।

४.६.२ कर्म र क्रिया सङ्गतिमा त्रुटि हुनाका कारणहरू

नेपाली भाषा व्याकरणमा वाच्य परिवर्तन गर्दा कर्मको लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर अनुसार क्रियापदमा सङ्गति मिलाउने व्याकरणिक व्यवस्था छ । लिम्बूमातृभाषामा कर्मवाच्यको प्रयोग नहुने र भाववाच्यको जस्तो प्रयोग मात्र देखिन्छ । तसर्थ लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई कर्मवाच्य बनाउने मुख्य समस्या देखिन्छ ।

जस्तै :

नेपाली भाषा

कर्तृ : भाइले पुस्तकहरू पढ्यो ।

कर्म : भाइद्वारा पुस्तकहरू पढिए ।

भात खाइयो

कर्तृ : बहिनीले भात खाई ।

कर्म : बहिनीद्वारा भात खाइयो ।

कर्तृ : बुवाले उनलाई बोलाउनु भयो ।

कर्म : बुवाद्वारा उनी बोलाइए ।

लिम्बू भाषा

आन्सारे साब्लाहा निरु ।

आन्सारे साब्लाहा निरु ।

तक आजाम

आन्सारे तक च ।

आन्सारे तक च ।

आम्बारे खुने उतु ।

आम्बारे खुने उतु ।

स्रोत : लिम्बूमातृभाषी विद्यार्थीसँग कुराकानी

माथिका उदाहरणबाट नेपाली भाषामा कर्मको लिङ्ग वचन पुरुष र आदरका आधारमा क्रियाको सङ्गति आवश्यक हुन्छ तर लिम्बू भाषामा कर्मको प्रयोग कर्तृवाच्य जस्तो देखिएको र यस्तो प्रयोगले कर्म वा भाव दुवैलाई समेटेको पाइयो । यहि प्रमुख कारणले लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले कर्म र क्रिया सङ्गतिमा त्रुटि गरेका छन् । यी कारणहरूलाई बुँदागत रूपमा निम्नानुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

क) कर्मवाच्यको प्रयोग न्यून र भाव वाच्य जस्तो प्रयोग पाइएकाले र कर्मको लिङ्ग जुनसुकै भएपनि लिम्बू मातृभाषामा क्रियापदमा सङ्गति मिलाउनु नपर्ने भएकाले कर्म र क्रिया सङ्गतिमा त्रुटि हुन पुगेको हो ।

४.६.३ विशेषण र विशेष्य सङ्गतिमा त्रुटि हुनाका कारणहरू

नामलाई विशिष्टीकरण गर्ने वा नामको विशेषता जनाउने व्याकरणिक पदलाई विशेषण भनिन्छ । जुन नामको बारेमा विशिष्टीकरण वा बयान गर्दछ त्यो नामिक पदनै विशेष्य हो । विशेषण र विशेष्यको सङ्गतिमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरले प्रभाव पार्दछ ।

लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने विशेषण र विशेष्यको सङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूका उदाहरणहरू निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. २९ विशेषण विशेष्य सङ्गति

	विद्यार्थीका प्रयोगहरू	नेपाली शुद्ध रूप
लिङ्ग	राम्रो केटा / कालो केटा राम्रो केटी	राम्रो केटो/काले केटो, राम्री केटी
वचन	अग्लो पहाड	अग्लो पहाड
	अग्लो पहाडहरू	अग्ला पहाडहरू
पुरुष	उसको आमा	उसकी आमा
	उसको बुबा	उसको बुबा
आदर	तिम्रो बुबा	तिम्रा बुबा
	तिम्रो आमा	तिम्री आमा

स्रोत : लिम्बूभाषी विद्यार्थीसंग कुराकानी

माथिको विशेषण र विशेष्य सङ्गतिको उदाहरण अनुसार नेपाली भाषाको शुद्ध प्रयोगमा पुलिङ्ग अनादरमा ओकारान्त विशेषण प्रयोग भई त्यसै अनुरूपको विशेष्य प्रयोग गर्नुपर्दछ । लिङ्ग व्यवस्थालाई हेर्नुपर्दा लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूले स्त्रीलिङ्ग विशेषणका स्त्रीलिङ्गकै विशेष्य रहेको र पुलिङ्ग विशेष्यका लागि पुलिङ्गकै स्वरूप अनुसार प्रयोग गरेको देखियो ।

- लिम्बू भाषी विद्यार्थीहरूले एकवचन वा बहुवचन दुवैमा ओकारान्त विशेषण प्रयोग गर्ने गर्दछन् । वाक्य संरचनाको गलत सामान्यीकरणले गर्दा वचनगत त्रुटिहरू गर्न पुगेका छन् ।
- नेपाली भाषामा द्वितीय पुरुषमा आदरार्थीको प्रयोग हुने गर्दछ । लिम्बू भाषामा भने सबै तहको आदर 'खेने' ले सम्बोधन गरेको पाइन्छ । त्यसै कारण भाषाको गलत सामान्यीकरण भई नेपाली भाषाको पुरुष र आदर अनुसारको विशेषण र विशेष्य सङ्गतिमा त्रुटि हुन पुगेको हो ।

४.६.४ भेदक र भेद्य सङ्गतिमा त्रुटि हुनाका कारण

नाम वा सर्वनामको सम्बन्ध अर्को नाम तथा सर्वनामसँग देखाउनु नै भेदक र भेद्य हो । षष्ठी विभक्ति लागेका नाम वा सर्वनाम भेदक हो भने सम्बन्ध सूचक नाम वा सर्वनाम भेद्य हो । नेपाली भाषाको पदसङ्गति गर्दा भेद्यको लिङ्ग, वचन आदरको आधारमा भेदकको सङ्गति मिलाउनु पर्दछ ।

लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको भेदक र भेद्य सङ्गतिमा गरेका त्रुटिहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

तालिका नं. ३० : भेदक र भेद्य सङ्गति तुलना

	नेपाली भाषा	विद्यार्थीको प्रयोग	लिम्बू भाषामा
लिङ्ग	तिम्रो काका ।	तिम्रो काका ।	केम्भवा ।
	तिम्री काकी ।	तिम्रो काकी ।	केन्छमा ।
वचन	उसका नातीहरू	उसको नातीहरू	कुम्मेन्छाहा/सी ।
	उसका नातीनिहरू	उसको नातीनिहरू	कुम्मेन्छाहा/सी ।
पुरुष/आदर	उनकी बहिनी	उसको बहिनी	कुन्सा

स्रोत : लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीसँग कुराकानी

यी माथिका प्रयोगलाई हेर्दा लिम्बू मातृभाषामा तँ, तिम्री, तपाईंसँगको भेदकमा के उपसर्ग देखिएको र ऊ, उनी, उहाँ सँग 'कु' उपसर्ग देखिएको छ भने आदरमा भने भेदकमा आकार र स्त्रीलिङ्ग देखिएको छ । लिम्बूमातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको भेदक र भेद्य सङ्गतिमा गलति गर्ने कारणहरूलाई निम्नानुसार देखाउन सकिन्छ :

- क) लिम्बू मातृभाषा द्वितीय र तृतीय पुरुषको भेदकका रूपमा क्रमशः के र कु भेदक लगाउने व्यवस्था रहेको छ जसले स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्गको भेदमा कुनै प्रभाव पारेको देखिँदैन । तसर्थ लिम्बूभाषाको भाषिक व्यवस्थाको सामान्यीकरण भई नेपाली भाषाको भेदक सङ्गतिमा त्रुटि गर्ने गर्दछन् ।
- ख) लिम्बू भाषाको बहुवचनका अन्त्यमा 'हा' र सी बहुवचन बोधक प्रत्यय लागेर बहुवचन बनेको हुँदा सामान्यीकरण भई 'उसको' समान प्रयोग हुँदा त्रुटि भएको देखिन्छ ।
- ग) लिम्बू भाषाको प्रयोगमा समानार्थी आदर रहेकोले नेपाली भाषाको आदर अनुसारको भेदक र भेद्य सङ्गतिमा त्रुटि हुन पुगेको देखिन्छ ।

४.७ त्रुटि निराकरणका उपायहरू

भाषा मानवीय सम्पत्ती हो । मानवीय, इच्छा, आकाङ्क्षा विचार आदिका विनिमय साधन नै भाषा हो । तसर्थ भाषा शिक्षणमा मानवीय भाषा सिकाइ प्रक्रियाको अत्यन्तै ठूलो

महत्त्व रहेको छ । मानिसले भाषा कसरी सिक्छ, यसको यथेष्ट जानकारी विना भाषा शिक्षण प्रभावकारी हुन सक्दैन । भाषा समाजबाट आर्जन गरिने वस्तु हो । भाषा सिकाइको क्रममा मानिसले अनेकौँ भूलहरू गर्ने गर्दछ, र आफूलाई सचेत बनाउँदै भाषा प्रयोगमा दक्षता हासिल गर्दछ । अर्थात् प्रयत्न र भूल प्रक्रियाबाटै मानिसले भाषा सिक्दछ । आफूलाई सचेत बनाउनु भनेकै त्रुटि निराकरणका उपायहरूको खोजी हो । तसर्थ यहाँ त्रुटि निराकरणका उपायहरू क्रमशः चर्चा गरिएको छ :

४.७.१ लिङ्गसङ्गतिगत त्रुटि निराकरणका उपायहरू

नेपाली भाषा र लिम्बू भाषा दुवैमा स्त्री र पुरुष, लिङ्ग व्यवस्था रहेको भए पनि लिम्बूभाषामा कर्तामा मात्र लिङ्ग व्यवस्था हुने तर क्रियापदमा लिङ्ग व्यवस्था हुँदैन । यस्ता प्रकारका त्रुटि निराकरणका लागि निम्नउपायहरू अपनाउन सकिन्छ :

- लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई प्रशस्त मात्रामा स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्गका बीचमा हुने क्रियापदहरूको अभ्यास गर्न दिने,
- वाक्य निर्माणका क्रममा कर्ता, कर्म र क्रिया बिचको मेलमा लिङ्गको भूमिका बारे स्पष्ट पारिदिने ।
- नेपाली भाषा शुद्ध बोल्न सक्ने विद्यार्थीहरूसँग लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई एकै ठाउँमा राखेर पठन पाठन गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- लिङ्ग सङ्गतिको नेपाली व्याकरण व्यवस्था र लिम्बूभाषा व्याकरणको व्यवस्था तुलना गरेर अध्ययन अध्यापन गराउने ।

४.७.२ वचन सङ्गतिगत त्रुटि निराकरणका उपायहरू

नेपाली भाषामा बहुवचन बनाउन 'हरू' प्रयोग गरिए जस्तै लिम्बूभाषामा द्विवचन बनाउन 'हा' र सी प्रत्यय त्यसैगरी बहुवचन बनाउन 'हा' प्रत्यय र 'म' उपसर्ग प्रयोग गर्नुपर्दछ । यी दुई भाषाहरूको भाषिक व्यवस्थामा भिन्नता रहेको छ । नेपाली भाषा र लिम्बू भाषामा कर्ता र क्रिया दुवैमा वचन व्यवस्था रहने भएतापनि भाषिक नियमको वेमेलका कारण लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले वचन व्यवस्थामा प्रशस्त त्रुटि गर्ने गरेको पाइन्छ । उक्त त्रुटिहरू निराकरण गर्नका लागि निम्नानुसारको उपायहरू अपनाउन सकिन्छ :

- नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका वचन व्यवस्थाको पहिचान गर्नका लागि प्रशस्त मात्रामा अभ्यास गराउने,
- वचन सम्बन्धी विभिन्न वाक्यहरू लेखेर नेपाली र लिम्बूभाषामा बताईदिने,
- वचनले एक वा सो भन्दा बढी बुझाउने हुनाले क्रियापद पनि त्यही अनुरूपको हुनुपर्छ भन्ने कुरालाई स्पष्ट पारिदिने ।

४.७.३ आदर सङ्गतिगत त्रुटि निराकरणका उपायहरू

नेपाली भाषा व्याकरणमा आदरका तीन तहहरू रहेका छन् : निम्न आदर, मध्यम आदर र उच्च आदर । लिम्बू भाषामा आदरको तह पाइदैन । आदर सङ्गतिगत त्रुटि निराकरण गर्नका लागि निम्नानुसारका उपायहरू अपनाउन सकिन्छ :

- लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई नेपाली भाषाको आदर तह अनुसार बोल्ने अभ्यास प्रशस्त गराउने ।
- विभिन्न शीर्षकहरू दिएर स्वतन्त्र लेखन गर्न लगाउने ।
- नेपाली भाषाका आदर निर्धारण गर्ने तँ, तिमी, तपाईं, हजुर जस्ता सर्वनामहरूसँग त्यही अनुरूपको क्रियापदको प्रयोग गर्नुपर्ने कुरा स्पष्ट पारिदिने ।
- आदर सङ्गतिको नेपाली व्याकरण व्यवस्था र लिम्बूभाषा व्याकरणको व्यवस्था तुलना गरेर अध्ययन अध्यापन गराउने ।
- पुनर्बल तथा सूचकहरूको प्रयोग गर्ने ।

४.७.४ पुरुष सङ्गतिगत त्रुटि निराकरणका उपायहरू

नेपाली भाषामा र लिम्बू भाषा दुवैमा पुरुषको व्यवस्था भएता पनि प्रयोगका सन्दर्भमा भने फरकपन पाइन्छ । नेपाली भाषाको पुरुष सङ्गति व्याकरण अनुसार कर्ता वा कर्म जुन पुरुषको हुन्छ । त्यही अनुरूपको क्रियापद प्रयोग गर्नुपर्छ भने लिम्बू भाषाको व्याकरणमा कर्तामा भिन्नता रहेता पनि कर्मको पुरुष अनुसार क्रियापदमा सङ्गति मिलाउनु पर्ने व्यवस्था पाइएन । तँ, तिमी, तपाईं जस्ता द्वितीय पुरुषका कर्ता भए समान क्रियापदको प्रयोग भएको पाइयो । बहुवचनका कर्ताका बहुवचनकै क्रियापद प्रयोग भएको पाइयो । यी भाषागत व्याकरणको वेमेलको कारणले दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्दा

त्रुटिहरू गर्ने गरेको पाइन्छ । उक्त त्रुटि निराकरणका उपायहरू निम्नानुसार बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

- नेपाली भाषाको पुरुषगत सङ्गति व्याकरणको नियम बताउने ।
- विभिन्न अनुच्छेदहरू लेख्न लगाउँदै पुरुषगत सङ्गति मिलाउन अभ्यास र प्रोत्साहन प्रदान गर्ने ।
- लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूलाई प्रशस्त मात्रामा पुरुष सङ्गतिका रूपहरू अभ्यास गर्न दिने ।
- वाक्य निर्माणका लागि चाहिने कर्ता र क्रियापद बीचको तालमेलमा पुरुषको भूमिका स्पष्ट पारिदिने ।
- पुरुष सङ्गतिको नेपाली व्याकरण व्यवस्था र लिम्बूभाषाको व्याकरण व्यवस्था तुलना गरेर अध्ययन अध्यापन गराउने ।

४.८ प्राप्ति तथा सारांश

४.८.१ प्राप्ति

प्रस्तुत अध्ययन लिम्बूमातृभाषी विद्यार्थीले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू शीर्षकको यस शोध प्राप्तिमा रूपमा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा कर्ता र क्रिया सङ्गतिमा भएका त्रुटिहरू, कर्मक्रिया सङ्गतिमा भएका त्रुटिहरू, विशेषण र विशेष्य सङ्गतिमा भएका त्रुटिहरू र भेदक भेद्य सङ्गतिमा भएका त्रुटिहरूको छुट्टाछुट्टै अध्ययन गरिएको छ ।

नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका कर्ता र क्रिया सङ्गति व्यवस्थाको अध्ययन गर्दा लिङ्गगत, वचनगत, पुरुषगत, आदरगत आधारमा रहेर गरिएको छ । नेपाली भाषामा स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्ग कर्ताबाट क्रियापद प्रभावित हुने देखिन्छ भने लिम्बू भाषामा कर्ताको लिङ्गले क्रियापदलाई असर नपर्ने देखिन्छ । दुबै भाषाको व्याकरणिक नियमहरू पनि आफ्नै किसिमका देखिएको छ ।

कर्ता क्रिया सङ्गति मिलाउँदा नेपाली भाषामा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर जुन रूपको छ त्यही आधारमा क्रियापद प्रयोग गर्नुपर्छ भने लिम्बू भाषामा वचनमा बाहेक लिङ्ग, पुरुष र आदरमा रहेका कर्ताले क्रियापदमा असर नपरेको देखिन्छ ।

नेपाली भाषा र लिम्बू मातृभाषाको कर्म र क्रियाको सङ्गतिमा हुने त्रुटिहरूलाई नियाल्दा कर्म र क्रियाको सङ्गतिमा नेपाली भाषा व्याकरण अनुसार कर्मको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरअनुसार क्रिया प्रभावित हुने हुन्छ भने लिम्बू भाषामा कर्म वाच्यको ढाँचा नै नभइ कर्तृ र भावले नै सम्प्रेषण कार्य गरेको हुनाले कर्मको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरलाई ख्याल गर्नु नपर्ने व्यवस्था पाइयो ।

नेपाली र लिम्बू भाषाको विशेषण र विशेष्यको सङ्गतिमा हुने त्रुटिहरूलाई अध्ययन गर्दा नेपाली भाषा व्याकरणको नियम अनुसार विशेषण र विशेष्यको सङ्गतिमा विशेष्यको, लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरले विशेषण प्रभावित हुने र विशेष्य अनुसार नै लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर मिलाउनु पर्ने देखिन्छ भने लिम्बू भाषामा लिङ्गगत आधारमा मात्र विशेष्य अनुसार विशेषण प्रभावित हुने वचन, पुरुष, आदर विशेष्यले विशेषण प्रभावित नहुने देखिन्छ ।

नेपाली भाषा र लिम्बूभाषा भेदक र भेद्य सङ्गतिमा हुने त्रुटिलाई केलाउँदा सर्वनाम र नाम पदहरूमा षष्ठी विभक्ती लागेर भेदक बन्ने र भेद्यको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुसार सङ्गति मिलाउनु पर्ने व्यवस्था नेपाली भाषामा रहेको देखिन्छ । भने लिम्बू भाषामा 'खेने' र 'खुने' एउटै आदरले सम्बोधन गर्न सकिने हुँनाले भेद्य अनुसार भेदक सङ्गति मिलाउनु नपर्ने देखिन्छ । नेपाली भाषामा भेद्य अनुसार भेदक प्रभावित हुने लिम्बू भाषामा भेद्य अनुसार भेदक प्रभावित नहुने विपरित सङ्गति व्यवस्था रहेको देखियो ।

४.८.२ सारांश

प्रस्तुत शोधमा पदसङ्गति व्यवस्था अनुसार लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा कर्ता, क्रिया र कर्म, क्रिया, विशेषण र विशेष्य, भेदक र भेद्य सङ्गतिमा लिम्बूभाषी विद्यार्थीले गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गरिएको छ । तुलनात्मक रूपले नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका प्रयोगगत समानता र भिन्नतालाई स्थलगत सर्वेक्षणद्वारा अध्ययन विश्लेषण गर्दै समस्या पहिचान गरिएको छ । नेपाली भाषामा कर्ता वा कर्मको, लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर व्यवस्था अनुसार क्रियापदमा सङ्गति मिलाउनु पर्ने तर लिम्बूभाषामा

कर्ता वा कर्म जुनसुकै लिङ्गको भएपनि क्रियापद समान रहने छुट्टाछुट्टै प्रकृतिको भाषिक व्यवस्था पाइएको छ । त्यस्तै आदरका हरेक तह अनुसार नेपाली भाषामा क्रियापदको प्रयोग भिन्न हुने भए पनि लिम्बूभाषामा आदर व्यवस्था नै नरहेको देखिन्छ । नेपाली भाषामा एकवचन र बहुवचन मात्र प्रयोग गरिन्छ, भने लिम्बू भाषामा तीनवटा वचन प्रयोग गरिने भिन्नै भाषिक व्यवस्था लिम्बू भाषामा देखिन्छ । नेपाली भाषामा कर्मवाच्य बनाउँदा कर्मको लिङ्ग वचन पुरुष र आदर अनुसार क्रियापद प्रयोग गर्नुपर्ने नियम रहेको छ, भने लिम्बू भाषामा कर्मवाच्यको स्पष्ट रूप नदेखिएको कर्म र भावको उस्तै रूप देखिएको छ । तसर्थ लिम्बूभाषाको प्रयोग र नेपाली भाषाको प्रयोगको छुट्टाछुट्टै व्याकरणिक व्यवस्थाका कारणले लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले प्रशस्त त्रुटि गर्ने गरेको पाइन्छ । यस्ता त्रुटिहरू निराकरणका लागि सम्बन्धित क्षेत्रका विद्यार्थीहरूलाई आवश्यकता अनुसारका भाषा प्रयोगको लिखित तथा मौखिक अभ्यास गराउँदै पुर्नबल तथा प्रोत्साहन प्रदान गरेर त्रुटि निराकरण गर्न सकिने देखिन्छ ।

परिच्छेद : पाँच

निष्कर्ष र सुझाव

नेपाल एक बहुभाषिक देश हो । नेपाली भाषा बाहेक नेपालमा अन्य भाषा बोल्ने जनसङ्ख्या पनि ठूलो रहेको छ तर पनि नेपालको राष्ट्र एकताका प्रतिकका रूपमा नेपाली भाषालाई सरकारी कामकाज देखि लिएर साभ्भा सम्पर्कको भाषाका रूपमा मान्यता पाएको छ । जसका कारणले नेपालमा बसोबास गर्ने अन्य मातृभाषी समूदायले पनि नेपाली भाषा सिक्नै पर्ने वाध्यता रही आएको छ र नेपालको ठूलो जनसङ्ख्याले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्किरहेका छन् । यस्तो अवस्थामा उपयुक्त शैक्षणिक विधिहरू, सामग्री र वातावरण अपरिहार्य हुन्छ ।

५.१ निष्कर्ष

निष्कर्षले कुनैपनि अध्ययनलाई तुङ्गोमा पुऱ्याउने गर्दछ । निष्कर्षमा नपुगेको अध्ययन अर्थपूर्ण हुँदैन । प्रस्तुत अध्ययन अनुसन्धानको क्रममा के पत्ता लागेको छ भने पहिलो तथा दोस्रो जुनसुकै भाषा सिकाइमा विभिन्न त्रुटिहरू हुने गर्दछन् । यस अध्ययनमा आधारभूत तहमा अध्ययनरत कक्षा ६ र ७ का लिम्बूमातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरगत त्रुटिहरूको व्याख्या, वर्णन र विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको छ । जसलाई बुँदागत रूपमा तल प्रस्तुत गर्ने प्रयास गरिएको छ :

- क) भोट-वर्मेली भाषा परिवार अन्तर्गत पर्ने लिम्बूभाषाको आफ्नै भाषिक व्यवस्था रहेको छ । लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गति अन्तर्गत लिङ्ग व्यवस्थामा गर्ने त्रुटिहरूमा स्त्रीलिङ्गी कर्तासँग पुलिङ्गी क्रियापदको प्रयोग गरेको पाइएको छ । लिम्बूभाषामा लिङ्ग जुनसुकै भएपनि क्रियापदमा लिङ्गको प्रभाव पर्दैन । स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषाको लिङ्ग व्यवस्थामा भएको विभिन्नताले लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको लिङ्ग व्यवस्थामा बढी त्रुटि गर्ने गरेको पाइन्छ ।
- ख) नेपाली भाषामा एक वचन र बहुवचन गरी दुई मात्र वचन व्यवस्था छन् । तसर्थ कर्ता वा कर्ममा रहेको वचनकै आधारमा क्रियापदमा सङ्गति मिलाउनु पर्ने व्याकरणिक नियम छ तर लिम्बू भाषामा ३ प्रकारको वचनको व्यवस्था रहेका छन् । नेपाली भाषामा

एकवचनलाई बहुवचन बनाउँदा प्राय नाम शब्दहरूमा 'हरू' प्रत्यय जोडिन्छ र क्रियापदमा 'ए' 'छन्' जस्ता बहुवचन बोधक प्रत्यय रहन्छन् । लिम्बूभाषामा एकवचनबाट द्विवचनमा लाँदा 'सि' र बहुवचनमा 'हा' प्रत्यय लाग्छन् र क्रियापदमा चाँहि द्विवचनमा 'के' र बहुवचनमा 'मे' जस्ता उपसर्गहरू लागेर बहुवचन बन्ने गर्दछ । विशेषण र विशेष्यका रूपमा प्रयोग हुँदा लिङ्ग निर्धारणमा स्त्रीलिङ्गको विशेष्यका लागि स्त्रीलिङ्गकै विशेषण र पुलिङ्गीको विशेष्यको लागि पुलिङ्गकै विशेषण रूप भेटिन्छ तर वचन र आदरका विशेष्यसँग भन्ने पुलिङ्ग सरह कै विशेषण प्रयोग भएको देखिन्छ । सोही अवस्था भेदक र भेद्यमा पनि रहेको देखिन्छ ।

ग) दुई भाषामा भएको असमान भाषिक व्यावस्थानै पुरुष सङ्गतिमा त्रुटि हुने प्रमुख कारणहरू हुन् । नेपाली भाषा अनुसार वाक्यमा प्रयोग भएको पुरुष अनुसार क्रियापदमा फरक पर्छ तर लिम्बू भाषामा नेपाली भाषाका तँ, तिमी, तपाईं, हजुर आदिका लागि एउटै शब्द 'खेने' सर्वनाम प्रयोग गरिन्छ । ऊ उनी, उहाँका लागि 'खुने' प्रयोग गरिन्छ । त्यस्तै विशेषण र विशेष्यको सङ्गतिमा र भेदक र भेद्यको सङ्गतिमा पनि एउटै सम्बोधन 'खेने', 'खुने' हुने हुँदा लिङ्ग, वचन, आदर मिलाइरहनु नपर्ने देखिन्छ । यसरी विद्यार्थीहरूमा आफ्नो मातृभाषाको प्रभावका कारण नेपाली भाषामा असर पर्न गई त्रुटि भएको देखिन्छ ।

घ) नेपाली भाषामा आदरका चार तह रहेका छन् । आदरको तह अनुरूप क्रियापदको प्रयोग गरिन्छ । तर लिम्बू भाषामा आदरको तह छैन । एउटै तहले सबै तहलाई सम्बोधन हुन्छ । त्यसै अनुसार प्रयोग लिम्बू भाषी विद्यार्थीले गर्न खोज्दा कर्ता र क्रियाको सङ्गतिमा, कर्म र क्रिया, विशेषण विशेष्यको र भेदक र भेद्यको सङ्गतिमा त्रुटि हुन पुगेको छ ।

शिक्षण सिकाइको क्रममा स्तरीय नेपाली भाषा शिक्षण गर्दा सिकारुको भाषिक पृष्ठभूमिका बारेमा जानकारी हुनु आवश्यक छ । साथै यस अध्ययनबाट प्राप्त जानकारी अनुसार नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका आ-आफ्नै भाषिक विशेषता रहेका र मातृभाषीको भाषिक प्रभाव नै विद्यार्थीहरूले भाषा सिकाइका क्रममा गर्ने त्रुटिहरू हुन भन्ने निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ ।

५.२ सुभावाहरू

भाषा सिकाइ जटिल कार्य हो । भाषा सिकाइका क्रममा विभिन्न त्रुटिहरू हुने गर्दछ । भाषा सिकारुले पहिलो भाषाका सिकाइमा पनि प्रशस्त त्रुटिहरू गर्दछन् भने दोस्रो भाषा सिकाइमा त्रुटि गर्नुलाई स्वाभाविक मानिन्छ । नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिकने सिकारुहरूका लागि सिकाइ बनाउन त्रुटिका सम्भावित क्षेत्रहरू पहिचान गरी शुद्ध नेपाली भाषा सिकाइमा सहयोग गर्नुपर्छ ।

मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्दा अधिकांश त्रुटिहरू मातृभाषाका कारणले भएको पाइएको छ । यस अध्ययनको परिच्छेद ४ मा नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाको पदसङ्गतिका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । उक्त परिच्छेदको अध्ययन विश्लेषणमा देखिएका समस्याहरू निराकरण गर्न नीतिगत तहका लागि, अभ्यास तहका लागि र अनुसन्धान तहका लागि आवश्यक ठानिएका निम्नानुसारका सुभावाहरू क्रमशः प्रस्तुत गरिएको छ :

५.२.१ नीतिगत तहका लागी सुभावाहरू

- पाठ्यपुस्तकमा पदसङ्गति सम्बन्धी अभ्यासहरू सीमित मात्र समावेश गरिएको छ । यसलाई थप गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।
- नियमको शिक्षण भन्दा हुने हुँदा अन्य आले क्रियाकलापहरू गराउने व्यवस्था पाठ्यपुस्तकमा नै समावेश गरिनु पर्छ ।
- विषयवस्तु रटाउने पाठ भन्दा भाषिक सीप सिकाउने विषयवस्तु पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकमा महत्वका साथ समावेश हुनुपर्छ ।
- लिम्बू मातृभाषीहरूको लागि पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र अन्य सन्दर्भ सामग्री प्रकाशन गरी मातृभाषामा शिक्षा दिने व्यवस्था मिलाउन सकिने देखिन्छ ।
- नेपाली भाषा शिक्षणका लागि अनिवार्य तालिम प्राप्त विषय शिक्षकको व्यवस्था गरिनु पर्दछ ।
- सम्बन्धित क्षेत्रमा बसोबास गर्ने जनसङ्ख्या र मातृभाषी विद्यार्थीलाई लक्षित गरी सोही मातृभाषी तालिम प्राप्त शिक्षकलाई भाषा शिक्षणका लागि व्यवस्था गर्न सकिन्छ ।

५.२.२ अभ्यास तहका लागि सुभाव

प्रस्तुत अध्ययन विशेषतः लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीका लागि उपयोगी देखिन्छ। आधा भन्दा बढी नेपाली जनसङ्ख्याले बोल्ने नेपाली भाषा र बहुभाषी समूदाय रहेको मुलुकमा साभ्का सम्पर्कको भाषा नेपाली भाषा र स्तरीय नेपाली भाषा प्रयोग गर्नु एक जटिल कार्य हो। तसर्थ स्तरीय नेपाली भाषा प्रयोग गर्नका लागि अभ्यास तहका लागि निम्नानुसारका सुभावहरू प्रस्तुत गरिएको छः

- कक्षा व्यवस्थापन गर्दा फरक-फरक मातृभाषा भएका विद्यार्थीहरूलाई समूह मिलाइ नेपाली प्रयोग वातावरणको निर्माण गर्नुपर्दछ।
- शिक्षकहरूले त्रुटि निराकरणका लागि विभिन्न सन्दर्भ वा शीर्षक दिई संवाद तथा कुराकानी गर्ने वातावरण मिलाई कक्षाकार्यकलाप गराउने।
- शिक्षकलाई प्रभावकारी बनाउन भाषाका सबै सीप (सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ) मा समान रूपले दक्ष बनाउन मातृभाषीलाई प्रोत्साहन गर्नु पर्दछ।
- भाषा शिक्षणमा विद्यार्थीहरूलाई नियमित रूपमा कक्षाकार्य र गृहकार्य गराउँदै पृष्ठपोषण प्रदान गरी निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको प्रयोग गर्नुपर्दछ।

५.२.३ अनुसन्धान तहका लागि

प्रस्तुत लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू शीर्षकको शोधकार्यले अन्य अनुसन्धानसँगै मिल्दाजुल्दा शोध गर्नेहरूका लागि आवश्यक सहयोग गर्दछ र यस तहका लागि सुभावहरू निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छः

- लिम्बू भाषा व्याकरणका हरेक पक्षको खोज तथा अध्ययन गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- हरेक भाषा भाषी तथा संस्कृतिको संरक्षण र संवर्धनका लागि सम्बन्धित वर्ग समूदायका व्यक्ति तथा वर्गले संवेदनशील भई कार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ।

५.३ भावी अनुसन्धान

प्रस्तुत अध्ययनमा मोरङ जिल्लाको उत्तरी भेग लेटाङ नगरपालिकाका तीन वटा विद्यालयहरूमा अध्ययनरत ३६ जना लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमूना छनोट गरी नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू सामग्रीका आधारमा निष्कर्ष निकालिएको छ।

यस अध्ययनमा विद्यार्थीबाट प्राप्त सीमित सामग्रीका आधारमा सीमित क्षेत्रमा अध्ययन गरिएको छ । जसले भाषाका विविध पक्षमा हुने र देखिने त्रुटिहरूलाई समेट्न सकेको छैन । तसर्थ सम्बन्धित क्षेत्रको विस्तृत अध्ययन अनुसन्धान हुनु अत्यन्त जरुरी र आवश्यक देखिन्छ । यससँग सम्बन्धित शीर्षकहरूमा निम्नानुसारका अनुसन्धानहरू हुन सक्ने देखिन्छ :

- लिम्बूभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्ण विन्यासीय त्रुटिहरूको अध्ययन ।
- लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको व्याकरणिक कोटीमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन ।
- नेपाली भाषा र लिम्बू भाषाका व्याकरणिक कोटीको तुलनात्मक अध्ययन ।
- लिम्बूभाषी वक्ताहरूले स्तरीय नेपाली भाषा उच्चारण गर्दा हुने त्रुटिहरू ।

सन्दर्भ सूची

- अधिकारी, रामकुमार (२०७३), सामान्य भाषा विज्ञान, काठमाडौं जुपिटर प्रिन्टिङ एण्ड पब्लिसिङ हाउस प्रा.लि.
- आङ्देम्बे, विमला (२०७२), लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, अप्रकाशित शोधपत्र, स्नाकोत्तर तह नेपा.शि.विभाग, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, मोरङ : ।
- ओली, रेनुका (२०७२), कक्षा ९ मा अध्ययनरत राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू, अप्रकाशित शोधपत्र, स्नाकोत्तर तह नेपा.शि.विभाग, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, मोरङ : ।
- गिरी, लोकमाया (२०७०), धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, अप्रकाशित शोधपत्र, स्नाकोत्तर तह नेपा.शि.विभाग सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, मोरङ : ।
- ढकाल, शान्तीप्रसाद (२०६८), प्रायोगिक भाषा विज्ञानका प्रमुख आयाम, काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेशन ।
- दर्जी, सुनिता (२०७०), कक्षा ६ मा अध्ययनरत मोरङिया थारुभाषी विद्यार्थीहरूले पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू, अप्रकाशित शोधपत्र, स्नाकोत्तर तह नेपा.शि. विभाग, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, मोरङ : ।
- निरौला, ज्ञाननाथ (२०७०), कक्षा ९ र १० मा अध्ययनरत सतारभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, अप्रकाशित शोधपत्र स्नाकोत्तर तह नेपा.शि.विभाग सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, मोरङ : ।
- भट्टराई, रामप्रसाद (२०६८), भाषिक अनुसन्धान विधि, काठमाडौं शुभकामना प्रकाशन प्रा.लि.
- भट्टराई, देवीप्रसाद (२०६८), शैक्षिक मनोविज्ञान, काठमाडौं : क्वेष्ट पब्लिकेसन ।
- भट्टराई, डी.पी., डिल्लीराम हुङ्गेल (२०५५), माध्यमिक नेपाली व्याकरण र अभिव्यक्ति, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, भोटाहिटी ।
- माभी, मनमाया (२०७२), माभीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोगमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, अप्रकाशित शोधपत्र, स्नाकोत्तर तह नेपा.शि.विभाग सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, मोरङ : ।

मादेन, मिनादेवी (२०७४), *लिम्बूभाषी विद्यार्थीले नेपाली वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन*, अप्रकाशित शोधपत्र, स्नाकोत्तर तह नेपा.शि.विभाग, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, मोरङ : ।

रिजाल, दुर्गाप्रसाद (२०६८), *लिम्बू मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरू*, अप्रकाशित शोधपत्र, स्नाकोत्तर तह नेपा.शि.विभाग सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, मोरङ ।

विष्ट, हेमन्त (२०७०), *कक्षा ९मा अध्ययनरत धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली प्रयोग गर्दा वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन*, अप्रकाशित शोधपत्र, स्नाकोत्तर तह नेपा.शि. विभाग, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, मोरङ : ।

शर्मा, केदार प्रसाद, माधव प्रसाद पौडेल (२०७२), *नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण*, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, भोटाहिटी काठमाडौं ।

सम्वाहाम्फे, देउमान (२०७२), *आनीसक*, जेरोन इन्फोसिस, ताल्छिखेल, ललितपुर ।

परिशिष्ट - १

विषयगतप्रश्नहरू

विद्यार्थीको नाम :

कक्षा :

विद्यालयको नाम :

रोल नं :निर्देशन बाण

चिन्ह () ले देखाएको ठाँउमा उत्तर लेख्नुहोस् :

१. तलकापुलिङ्गीवाक्यहरूलाई स्त्रीलिङ्गीबनाएर लेख्नुहोस :

(क) भाइखेलनगयो ।

(ख) कान्छो भाइ घुम्न गयो ।

(ग) मामाविदेशजानुभएको छ ।

(घ) रामकविता लेख्छ ।

(ङ) ऊ मेरो सानो भाइहो ।

(च) छोरो पोखरा गयो ।

(छ) तपाईं मेरो भाइलाई पढाउनु हुन्छ ।

(ज) दाजु कार्यालय जानुभयो ।

(झ) हजुरबुवाविरामीहुनुभयो ।

(ञ) मुनाको भाइअसल छ ।

२. तलका स्त्रीलिङ्गीवाक्यहरूलाई पुलिङ्गीबनाएर लेख्नुहोस् :

(क) आमाले कपडा धुनुभयो ।

(ख) मिनाकवियत्रीहुन ।

(ग) केटी त क्या राम्रो नाची ।

(घ) तिमिकहिले आएकी छौ ।

(ङ) मनिला घर सफा गर्छिन् ।

(च) आमाबजार जानुहुन्छ ।

(छ) म पढ्न गएकीथिएँ ।

- (ज) ऊ मेरी बहिनीहो ।
 (झ) बहिनी स्कूलगएकी छ ।
 (ञ) हरिकीबहिनीनिकै पढ्छे ।

३. तलकाबहुवचनवाक्यलाईएकवचनमा परिवर्तन गर्नुहोस् :

- (क) केटीहरु हल्लागदैछन् ।
 (ख) बहिनीहरुविद्यालय जान्छन् ।
 (ग) तिमीहरुकिताब पढ ।
 (घ) तिमीहरुकहिले आउँछौ ।
 (ङ) रामकाभाइहरुनिकै बदमास छन् ।
 (च) साथीहरु गीतगाउदैछन् ।
 (छ) भाइहरुआए ।
 (ज) यीकिताबहरुकसकाहुन?
 (झ) हामीहरु घुम्न नजाने ।
 (ञ) उनीहरुगीतगाउन मन पराउछन् ।

४. तलकावाक्यलाई बहुवचनबनाउनुहोस् :

- (क) म घर गएँ ।
 (ख) केटाले पाकेको आँप टिपेर भाग्यो ।
 (ग) भाइ पढ्छ ।
 (घ) सानो केटो आयो ।
 (ङ) बहिनीगीत गाउँछे ।
 (च) दिदीक्याम्पस जानुहुन्छ ।

(छ) बहिनी खेल्छे ।

(ज) छोराले चिठी लेख्यो ।

(झ) चरा भुर्र उड्यो ।

(ञ) टेवलमाथीकिताब राखिएको छ ।

परिशिष्ट - २

१. खाली ठाँउमा मिल्ने शब्दभर्नुहोस् :

(क) खेल जान्छन् ।

(ख) भात खान्छस् ।

(ग) भातखानुहुन्छ ।

(घ) उनीहरुविहान सवेरै ।

(ङ) हामीवजार ।

२. कोष्ठकमादिएको निर्देशनअनुसार वाक्यहरु परिवर्तन गर्नुहोस् :

(क) ऊ आयो ।(बहुवचन)

.....

(ख) त्यो केटो गयो । (बहुवचन)

.....

(ग) ती केटाहरु सुन्दर छन् ।(एकवचन)

.....

(घ) बाटो फराकिलो छ । (बहुवचन)

.....

(ङ) त्यहाँको को आएकाथिए?(एकवचन)

.....

(च) विद्यार्थीहरु चौरमा खेल्छन् ।(एकवचन)

.....

३. कोष्ठकमादिएको निर्देशनअनुसार वाक्यहरु परिवर्तन गर्नुहोस् :

(क) तँकहिले आइस्? (सामान्यआदर)

.....

(ख) तपाईंले के किन्नुभयो ? (मध्यमआदर)

.....

(ग) तिमी विद्वान बन्नेछौ । (निम्नआदर)

.....

(घ) रामहिजो घर आएछ । (उच्चआदर)

.....

(ङ) उहाँले भातखानुभएन । (सामान्यआदर)

.....

(च) तिनले क्या पढे । (उच्चआदर)

.....

(छ) दाजु आउनुभयो ।(निम्नआदर)

.....

(ज) दाजु सुल्छन् । (निम्नआदर)

.....

(झ) रामले खेले ।(उच्चआदर)

.....
(ब) डाक्टरले जाँचे छ । (सामन्यआदर)
.....

परिशिष्ट - ३

स्वतन्त्र लेखन तर्फ

१. मेरो मिलने साथीशीर्षकमा छोटो निबन्ध लेख्नुहोस् ।
२. तिमीले घरमागर्नेकामहरुकाबारेमाबयान गर ।